

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN KUTADGU BİLİĞ'TEKİ İZLERİ

Doç.Dr.M.Cemâl SOFUOĞLU

Giriş

Kutadgu bilig, İslâmî-Türk edebiyatının günümüze intikal eden ilk ve önemli eserlerinden biridir. Türk kültürü, türk dili ve edebiyatı için büyük bir önem arzeder. Bu eser, Karahanlı hanedanından hükümdar Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan (1056/7 = 1102/3) adına 642/1069-1070 yılında Balasagun'lu Yusuf Has Hâcib tarafından kaleme alınmıştır. Yetmiş üç fasıldan müteşekkil bu manzum eserin aslı 6425 beyit olup ilâvelerle birlikte 6645 beyite ulaşmaktadır.¹

Klâsik İslâmî eserler gibi, Cenâb-ı Hakk'a, Hz.Peygamber'e, dört halife'ye ve sonra da Buğra Han'a hitaben yazılmış parçaları ihtiva eden Kutadgu bilig, "Siyasetnâme" türünden bir eserdir. Şâir, insanın meleklerini "adâlet, devlet, akıl ve kanâat" olmak üzere başlıca dört unsura ayırıyor ve bunların müşahhas timsâli olarak da Adâleti, Gündoğdu adlı bir pâdişah; devleti, Aytoldı adında bir vezir; akıl'ı Öğdülmiş namında vezirin oğlu ve kanâati de Odgurmuş isimli vezirin kardeşi temsil ediyor.

Kitap baştan sona, bunların karşılıklı konuşmaları ile tartışma ve münâzaralarından ibarettir. Bütün bu konuşma ve tartışmalarda şâir, çeşitli konularda felsefî ve sosyal düşüncelerini ortaya koyuyor; öğütler veriyor; ayrıca toplumun çeşitli ve değişik sınıf ve zümrelerinin mâhiyeti ile değerlerini, onlara karşı hükümdârın bakışını da aktarıyor. Böylece devrinin sosyal hayatı ve olayları hakkında da bize ilgi çekici bilgiler veriyor.

Edebiyât tarihi ile ilgili kaynaklar Yusuf Has Hâcib'in hayatı ve tahsili hakkında bize yeterli bilgi vermemektedirler. Eserin tetkikinden onun Türk-İslâm kültürüne vâkif bir şâir olduğunu anlamaktayız. Nitekim bu değerli eseri tahkik edip günümüz türkçesine çeviren Prof.-Reşit Rahmetî Arat bu konuda şöyle diyor: "Yusuf, inanmış bir müslümandır. O, Allah'ın varlığına ve birliğine, akla mürâcât etmeden, gö-

nülden inanıyor".² Bu da bizim onun iyi bir İslâmî eğitim gördüğü hususundaki kanâatimizi teyid etmektedir.

Kutadgu Bilig, adından da anlaşılacağı gibi, insana, her iki dünyada, tam manâsı ile mutlu olmak için lâzım olan yolu göstermek maksadı ile yazılmış bir eserdir.³ Şâir, eserine niçin bu adı verdiğini 350. beyitte açıklamaktadır:

Kitab atı urdum Kutadgu bilig

Kutadsu okıgıka tutsu elig⁴

"Kitabın adını Kutadgu bilig koydu; okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim".⁵

Merhum Reşid Rahmeti Arat, Yusuf Has Hacib'in Kaynakları konusunda "Yusuf'un Kutadgu bilig'te her fırsatta fikirlerine mürâcaâ ettiği şahıslar ile isimlerini zikretmediği devlet adamlarının sözleri halk arasında dolaşacak şifaâhî nakillere benzemediği gibi, Mahmûd Kaşgâri'nin eserinde gördüğümüz edebî parçaların da hepsi halk edebiyâtı mahsûlü olmasa gerekir" diyor ve Türk kültür eserlerini ortaya çıkarmanın ehemmiyetine işaret ediyor.

Biraz önce de ifade etmeğe çalıştığımız gibi, hem bir devlet adamı, hem de bir düşünce adamı olan şâirimiz, Türk-İslâm kültürüne vâkıf bir mütefekkidir. Eseri tetkik edildiği zaman onun kaynaklarını büyük ölçüde Kur'ân-ı Kerim ve Hz.Peygamber'in hadislerinin teşkil ettiğini görmekteyiz. Ne var ki o, şiirindeki bu mânâyı Kur'ân veya hadislerden aldığını belirtmemektedir.

Biz bu çalışmamızda Türk-İslâm edebiyâtının en büyük ve en eski eserlerinden biri olan Kutadgu bilig'teki âyet ve hadislerin tahricini yapmaya gayret edeceğiz; bununla birlikte eserin özelliğinden ortaya çıkan sebeplerle tam bir "tahric" çalışması yapmamız da oldukça zor görünmektedir. Bu bakımdan "Kur'ân ve Hadis kültürünün Kutadgu bilig'teki izleri" adını vermeyi daha uygun gördük. Bunu yaparken maksadımız bir hadisin hadis mecmualarında bulunan bütün varyantlarını vermek değildir. Asıl yapmak istediğimiz Kur'ân ve hadislerle hiçbir ilgisi yokmuş gibi görünen bir edebî eserde bile âyet ve hadisleri tesbit etmek, böylece Türk İslâm kültürünün birbirinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermeye çalışmaktır.

1.

Bayat atı birle sözüg başladım

Törütgen igidgen idim⁶

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

"Tanrı adı ile başladım; O, yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabbimdir"⁷

Her Müslüman müellif gibi, Yusuf Has Hâcib de eserine Allah'ın adı ile yani besmele ile başlamaktadır. Kur'ân okumağa besmele ile başlandığı gibi, herhangi bir işe besmele ile başlamak İslâmî bir gelenek haline gelmiştir⁸ Allah'ın elçisi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.) mektuplarına besmele ile başlardı.

Aşağıda vereceğimiz hadîs, şâirimize bu konuda ilham vermiş veya kaynak olmuştur.

كل أمر ذي بال لا يُبدأ فيه بسم الله فهو أقطع

"Rahmân ve Râhîm olan Allah'ın adı ile başlanmayan her önemli iş, bereketsiz ve neticesiz kalmağa mahkûmdur".⁹

Hadîsin bazı varyantlarında الحمد ile başlanmayan her iş... denilmektedir.

Bu hadîs bazen mürsel, bazan da mevsûl olarak rivayet edilmiştir

Mevsûl olarak iyi bir isnad zincirine sahiptir. Nevevî, "el-Ezkâr" da "hasen" hadîs olarak rivayet edildiğini bildirmektedir.¹⁰

Süleyman çelebi'nin

"Allah adın zikredelim evvelâ,

Vâcib oldur cümle işte her kula"

ifadesiyle mevlide başlaması ile, Yusuf Has Hâ-cib'in yukarıda verdiğimiz beyit ile kitabına başlaması arasında anlam bakımından hiçbir fark yoktur.

2.

Negü tir eşitgil kişi edgüsü

Yorip tın tokıglı ahır ölgisi¹¹

"Dinle, insanların iyisi ne der; yürüyen ve nefes alanların hepsi sonunda ölecektir".¹²

كل نفس ذائقة الموت

"Her nefis (canlı) ölümü tadacaktır"^{12a}

3.

Negü bilge tilve bilig kadrini

Bilig kayda bulsa biliglig alır¹³

"Bilginin kıymetini deli nereden bilecek; bilgiyi nerede bulursa bilgili alır". 14

الكلمة الحكمة ضائة المؤمن فحيث وجدها أخذها ، فهو أحقّ بها .

"Hikmet mü'minin kaybolmuş malıdır (malı gibidir); Onu nerede bulursa alır". ve ona gereken de budur" 15 .

Tirmizî, sözkonusu hadisin "garib" olduğunu kaydetmektedir. Râvîlerinden İbrahim b. Fadl el-Mahzûmî'nin hıfz bakımından zayıf olduğu konusunda rical münekkidlerinin ittifak ettiği görünmektedir. 16

Aclûnî ise, الكلمة tabirine vermez, bununla birlikte hadisin çeşitli varyantlarını bize tanıtır 17.

4.

Bu yanglıg bolur bu kişi edgüsi

Kişi edgüsi ol budun yüdgüsi 18.

"İnsanların iyisi böyle olur; halkın yükünü hafifleten kimse insanların iyisidir" 19.

خير الناس من ينفع الناس .

"İnsanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olanıdır" 20.

Aclûnî, bu ifadesinin hadis olup olmadığını tesbit edemediğini, bununla birlikte manâsının sahin olduğunu kaydediyor.

Zehebî, Hadisin râvîlerinden Amr b. Bekr es-Sekseki'nin güvenilir râvîlerden münker haberler nakleden bir kişi olduğunu zikrediyor 21.

5.

Şükür kıl ay nimet idisi unur

Şükür kılsa nimet bayat arturur 22.

"Ey nimet sanıbi olan muktedir kimse, şükür et; şükür edersen, Tanrı nimetini artırır"23.

Bu beytin aşağıda zikredeceğimiz ayeti hatırlattığı âşikârdır.

لئن لأزيدنكم ولئن كفرتم إن عذابي لشديد .

"Verdiğim nimetlere şükretmesini bilerseniz onu artırırım, ama nimetlerime karşı nankörlük ederseniz azâbım elbette çetin olacaktır"24.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

6.

Törüde ikigü manga bir sanı

Keserde adın bulmagay ol mini ²⁵.

"İster oğlum, ister yakınım veya hısımım olsun; ister yolcu, geçici, ister misafir olsun; kanun karşısında benim için bunların hepsi birdir; hüküm verirken hiçbiri beni farklı bilmez"²⁶.

Bu beyit bize Hz.Peygamber (s.a.) in şu hadisini hatırlatmaktadır.

تقال: يا ايها الناس ، انما ضل من قبلكم انهم كانوا اذا سرق الشريف تركوه واذا سرق الضعيف فيهم اقاموا. عليه الحد وايم الله لو ان فاطمة بنت محمد سرقت لقطعت يدها

"Ey insanlar, Sizden önceki (millet) ler, cemiyet içerisinde itibarlı birisi bir şey çaldığı zaman cezalandırmayıp zayıf birisi hırsızlık yaptığında cezalandırmalarından dolayı sapıtılar. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatma hırsızlık yapacak olsa onun da elini keserdim"²⁷.

7.

Bu beglik ulı kör kônilik turur

Köni bolsa begler tiriglik bulur ²⁸.

"Bu beyliğin temeli doğruluktur; beyler doğru olursa dünya huzura kavuşur"²⁹.

Gerek Kur'ân-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde adâlet ve doğruluk konusunda bir çok âyet ve hâdise rastlamamız mümkündür. Burada hepsine yer vermemiz mümkün değildir. Onun için şu iki örnekle yetiniyoruz:

عن ابي سعيد قال: قال رسول الله صلعم: ان احب الناس الي الله يوم القيامة وادناهم منه مجلسا امام عادل ، وابغض الناس الي الله وابعدهم منه مجلسا امام جائر.

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Kıyamet günü Allah'a insanların en sevgilisi ve meclis bakımından en yakını âdil devlet başkanıdır. Allah'a insanların en kötüsü ve

meclis bakımından en uzağı zâlim devlet başkanıdır"³⁰.

عن أبي هريرة أن رسول الله صلعم قال : اربعة يبغضهم الله عز وجل
البياع الحلاف والفقير المختال والشيخ الزاني والامام الجائر .

Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dört insanı yüce Allah sevmez: Malını satabilmek için çok yemin eden satıcı, kibirli fakir, zina yapan ihtiyar ve halka zulmeden devlet başkanı"³¹.

8.

İlig aydı körgil köni er özi

Tili köngli birle biriker sözi ³².

"Kimin düşündüğü ile söylediği bir olursa, işte doğru insan o dur" ³³. Enes b.Mâlik'ten rivayet edilen şu hadîs bunu ifade etmektedir.

قال رسول الله صلعم : لا يستقيم ايمان عبد حتى يستقيم قلبه ولا يستقيم قلبه حتى يستقيم لسانه .

"Kişinin kalbi doğru olmadıkça imanı da doğru olmaz; lisanı doğru olmadıkça kalbi de doğru olmaz"³⁴.

Hadîsin bazı varyantlarında . ولا يدخل الجنة حتى يأمن جاره بوائقه .

"komşusunun, kötülüklerinden emin olmadığı kişi cennete giremez" ³⁵ ziyadesi vardır.

Hadîsin râvîlerinden Alî b.Mes'ade el-Bâhilî hakkındaki görüşler birbirinden farklı olmakla birlikte zayıf bir râvî olduğunu ifade edenler çoğunluktadır³⁶.

9.

Kamug teprenigli bu sansız kalın

Tanukluk birür bir bayatıg tilin ³⁷.

"Bütün canlılar, bütün bu sayısız mevcûdât Tanrının birliğine dil ile şehâdet getirir" ³⁸.

Törüttü tümen ming halayıklarıg

Tili birle tengrig ögerler arıg ³⁹

"Tanrı yüzbinlerce mahlûk yarattı; onların hepsi Tanrı'yı dilleri ile ögerler" ⁴⁰.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

تسبح له السموات السبع والارض ومن فيهن وان من شيء الا يسبح بحمده
ولكن لا تفقهون تسبيحهم انه كان حليما غفورا .

"Yedi gök, yer ve oralarda varolan her şey, Allah'ı anar, yüceliğini tekrar eder, tesbîh ederler. Fakat siz onların tesbîh edişlerini kavrayamazsınız. O, hakikaten hoş tutar, hataları bağışlar" 40a.

10.

İlig aydı ay toldı ivme serin
İg ol bu yazuklarka yulğı yarın 41.

"Ey Ay toldı, acele etme, sabırlı ol; hastalık yarın günâhların ke-fâreti olacaktır" 42.

İslâm literatüründe başa gelen felâketlerin, bilhassa hastalıkların kişinin günâhlarına ke-fâret olacağı fikri yaygındır. Görüleceği üzere bu fikir mevzu ile ilgili hadîslerin bulunmasından kaynaklanmaktadır.

عن عائشة زوج النبي صلعم قالت : قال رسول الله صلعم : ما من مصيبة
تصيب المسلم الا كفر الله بها عنه حتى الشوكة يشاكها .

Resûllullahın zevceleri Âişe'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Müslümanın başına gelen hiçbir musîbet veya hastalık yoktur ki, onun günâhlarının ke-fâreti olmasın: hattâ bir diken batmış olsa bile" 43.

11.

Burun idgüm erdi kamug edgölüg
Asıg kılğay erdi yarın belgölüg 44.

"Bütün iyiliklerimi önceden göndermeli idim; bunlar bana yarın muhakkak faydalı olurdu" 45.

Bu beyte kaynak olarak gösterebileceğimiz bir çok âyet ve hadîs bulunmaktadır. Ancak biz burada üç âyet ve bir hadîsle yetineceğiz.

يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله ولتنظر نفس ما قدمت لغد واتقوا الله ان
الله خبير بما تعملون .

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun, herkes Allah'ın huzuruna çıktığı zaman ne yapacağını (yapıp gönderdiği işi) düşünsün. Allah'tan korkun, çünkü Allah sizin ne yaptığınızı bilmektedir" 46.

انا انذرتناكم عذابا قريبا يوم ينظر المرء ما قدمت يداه ويقول الكافر
يا ليتني كنت ترابا .

"Biz sizi kaçınılmaz bir azâbın varlığından haberdâr ettik. O gün daha önce (dünyada iken) iyilik yapanlar (iyiliği önceden gönde-renler bunun karşılığına hayran hayran bakarken, öte yandan kâfir; - Keşke toprak olarak kalsaydım (tekrar dirilip te şu korkunç sonumu görmeseydim) der"⁴⁷.

واذا القبور بعثرت علمت نفس ما قدمت واخرت .

"Mezarlar açılıp (bedenleri) dışarı attığında kişi neyi yaptığını (yapıp gönderdiğini), neyi yapmadığını bilecektir"⁴⁸.

عن عبد الله بن مسعود قال : قال رسول الله صلعم : ايكم مال وارثه احب اليه من ماله ؟ قالوا : يا رسول الله ما منا احد الا ماله احب اليه . قال : فان ماله ما قدم وماله وارثه ما أخر .

"Abdullah b.Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Peygamber (s.a.) bir gün ashabına:

-Hanginize mirasçının malı kendi malından daha sevimlidir, diye sordu. Onlar:

-Ey Allah'ın elçisi, İçimizde hiçkimse yoktur ki, malı kendisine her şeyden daha sevimli olmasın, dediler. Bunun üzerine Peygamber :

-Çünkü kişinin kendi malı hayırlı işlere sarfedip önceden gönderdiği, (kıyâmette onun karşılığını görecektir). Mirasçının malı da (kişinin hayırlı işlere harcamayıp) geriye bıraktığı malıdır", buyurdu⁴⁹.

12.

Yime yakış aymış bu türk buyruku

Körür köz yaruki oğul kız okı ⁵⁰.

"Bir türk vezîri de çok güzel söylemiş:

-Oğul kız, hakıkatte, gören gözün nurudur; demiştir" ⁵¹.

Bu ifadeler bize

المال والبنو زينة الحياة الدنيا .

"Mal ve oğullar (çocuklar) dünya hayatının zînetidir" ⁵² âyetini hatırlatmaktadır.

13.

Nelük tirding erdi bu kalgu menging
Negüke ülemeding ortagu nenging⁵³.

"Geride kalması mukadder malı niçin topladın; ihtiyacından artan malı niçin başkalarına dağıtmadın"⁵⁴.

İhtiyaçtan fazla malın dağıtılıp dağıtılmayacağı meselesi islâm bilginlerince münakaşa edilegelen bir konudur. Kur'ân-ı Kerîm'de ki şu âyet bu münakaşaların kaynağını teşkil etmektedir.

يسئلونك ماذا ينفقون قل العفو كذلك يبين الله لكم الآيات لعلكم
تتفكرون

"Sana, sadaka olarak neyi vereceklerini soruyorlar. De ki: Kendi ihtiyaçlarınızdan artanını yoksul olanlara tasadduk ediniz. Böylece Allah, üzerinde düşünmeniz için âyetlerini açıklamaktadır"⁵⁵.

Konu ile ilgili diğer bir âyetin meâli şöyledir: "... o altın ve gümüş stoku yapıp da Allah yolunda harcamıyanlara çetin bir azâbı haber ver. O, geleceğinden şüphe olmayan kıyâmet günü, biriktirilmiş olan bu altın ve gümüşler, cehennem ateşinde kızdırılarak bunlarla onu biriktirenlerin alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak,

-İşte arzularınızı yenemiyerek biriktirdiğiniz bunlardır, tadın şimdi biriktirdiğinizin azâbını, denilecektir"⁵⁶.

14.

Törütülmüş erding törügli ölür
Törügli ölür ol törütgen kalur⁵⁷.

"Sen yaratılmış idin, her yaratılan ölür; yaratılan ölür, ama yaratan kalır"⁵⁸.

"Her şey yok olur, bâkî kalan yalnız Allah'tır"⁵⁹.

15.

Koyu kul bayatka insansa turup
Bela kadgu kapgın özinge tudı⁶⁰.

"Hangi kul Tanrı'ya inanırsa, kendisine belâ ve kaygı kapılarını kapamış olur"⁶¹.

İslâmın temel inancının Allah'a iman olduğu izahtan vâbestedir. Konumuzla ilgili bir çok âyet ve hadîs bulunmakla birlikte iki âyetle

yetiniyoruz.

ان الذين قالوا ربنا الله ثم استقاموا تتنزل عليهم الملائكة الا تخافوا
ولا وتحزنوا وابشروا بالجنة التي كنتم توعدون

"-Rabbimiz Allah'tır" deyip doğru hareket edenlere melekler bir-biri arkasından inerek, korkmamalarını, tasalanmamalarını söylerler. Ayrıca söz verilmiş olan cenneti kazandığınız için neş'elenin, derler"⁶².

ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابئين والنصارى من آمن بالله واليوم
الآخر وعمل صالحا فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون

"Şüphe yok ki, imanlarını sözde bırakmayıp yürekten ıkrar edenler Yahûdiler, sâbiiler ve Hristiyanlar, Allah'a inanarak ve âhîret gününü hesaba çekileceklerini bilerek sâlih amel işlerlerse, korkmalarını için bir sebep yoktur ve kederlenmesinler de"⁶³.

16.

Kamug edgü isiz bayat hükmi bil

Bayatka inangil aning tapkı kıl⁶⁴.

Her türlü iyiliği ve kötülüğü Tanrı hükmü bil; Tanrıya inan ve O'na kulluk et"⁶⁵.

Şiirimizin bu beyti hayır ve şerrin Allah'tan geldiği inancını işlemektedir. İslâm dîninin inanç esaslarından biri de budur. İman esaslarını anlatan hadis biraz uzunca olduğu için bizi burada ilgilendiren bölümünü veriyoruz.

يا محمد ما الايمان ؟ قال : أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم
الآخر والقدر خيره وشره .

"Ya Muhammed, İman nedir? diye sordu. Peygamber (s.a.) dedi ki: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe, hayır ve şerrin O'ndan geldiğine inanmaktır..."⁶⁶.

17.

Ne gü tir eşit bu köni kılıklı er

Bu iki ajungug köni kılıklı yir⁶⁷.

"Hareketi doğru olan insan ne der dinle; doğru insan her iki dünyayı kazanır"⁶⁸.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

"Ey Muhammed, emrolunduğun gibi dosdoğru ol" 69.

عن سفیان بن عبد الله قال: قالت يا رسول الله ، قل لي في الاسلام قولاً لا اسأل عنه احدا بعدك. قال: قل آمنت بالله فاستقم.

Süfyân b. Abdullah es-Sakafî der ki: Birgün Hz.Peygamber'e:

"-Ey Allah'ın elçisi, İslâm dîninden bana öyle bir şey söyle ki, senden sonra başka kimseden hiçbir şey sormayayım, dedim. Allah'ın elçisi:

-Allah'a inandım de, sonra da dosdoğru ol, buyurdu." 70.

18.

Tilingni küdezgil közüngni küdez
Boguzung küdezgil halal yigil az 71.

"Dilini ve gözünü gözet, boğazına dikkat et; az ye, fakat helâl ye" 72.

عن عقبه بن عامر قال : قلت يا رسول الله ما النجاة قال
امسك عليك لسانك و ليسع بيتك و ابك علي حطيتك

"Ukbe b.Âmir anlatıyor:

"Birgün, ey Allah'ın elçisi, kurtuluş nedir (hangi iş kurtuluşa götürür?) diye sordum. O:

-Diline hâkim ol, evin sana dar gelmesin, ve günahlarından dolayı ağla" buyurdu. 73.

..... يا ايها الناس كلوا ممّا في الارض حلالا طيبا

"Ey insanlar, yer yüzündeki nimetlerin helâl ve zararsız olanlarından yiyin..." 74.

19.

Kalı kelse övkeng katıgılan serin
Sevingling kişinin sevinci yarın 75.

"Eğer öfkelenirsen, kendini tut, sabırlı ol; sabırlı insan sonunda sevince kavuşur" 76.

قال النبي: ليس الشديد بالسرعة انما الشديد الذي يملك نفسه عند الغضب
Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Kuvvetli pehlivan herkesi yere yıkıp yenen kimse değildir; kuvvetli pehlivan öfke ânında kendine hâkim olan kimsedir" 77.

20.

Kadaş yak yakukka yakınlık ula

Ulugka kiçigke sevüg bol küle 78.

"Kardeş ve akrabaya yakınlık göster; güler yüzle büyüğün ve küçüğün gönlünü al" 79.

ليس البر ان تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله
واليوم الآخر والملائكة والكتاب والنبیین وآتى المال على حبه ذوي القربى
واليتامى والمساكين وابن السبيل والسائين وفي الرقاب

"(Allah'ın râzı olduğu bir kul olmak için) mesele doğuya ve batıya doğru dönüp te namaz kılmak değildir. Fakat (gerçek bir müslüman olmanın asıl yolu) Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere inanmak (sonra da) üstüne titrediğin malından yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dinlenmek zorunda kalanlara ve hürriyetine kavuşmak isteyen esirlere vermektir" 80.

21.

Tuz etmekni king tut kişik yitür

Kişi aybı görse sen açma yitür 81.

"Tuzu ekmeği bol tut, başkalarına ikrâm et; bir kimsenin ayıbını görürsen açma, üstünü ört" 82.

قال رسول الله صلعم : من ستر أخاه المسلم في الدنيا فلم يفضحه ستره
الله يوم القيامة .

"Bu dünyada müslüman kardeşinin bir ayıbını örtüp gizliyen kimsenin, Allah da âhirette ayıbını örter" 83.

22.

Yoritur kamugka tilemiş dilek

Kerek bolmaz anda kör arka yülek 84.

"O, her şeye ve herkese hükmünü geçirir: hiçbir desteğe ve yar-

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

dımcıya muhtaç değildir"⁸⁵.

قل من بيده ملكوت كل شيء وهو يجير ولا يجار عليه ان كنتم تعلمون .

"(Ya Muhammed) de ki; her şeyin hükümranlığını elinde bulunduran kimdir? O, yardım eder, yardım beklemez (yardıma ihtiyacı yoktur). Biliyorsanız cevap verin" ⁸⁶.

يا ايها الناس انتم الفقراء الى الله والله هو الغنى الحميد .

"Ey insanlar, Allah'a muhtaç olan sizsiniz, Allah'ın kimseye ihtiyacı yoktur; övülmeye lâyıktır" ⁸⁷.

23.

Budun koy sanı ol begi koyçısı

Bagırsak kerek koyka koy küçisi ⁸⁸.

"Halk koyun gibidir; bey onun çobanıdır; çoban koyunlara karşı merhametli olmalıdır" ⁸⁹.

Bu beyit aşağıda vereceğimiz hadîsten ilham alınarak yazılmış görünmektedir.

عن عبد الله بن عمر يقول: سمعت رسول الله يقول: كلكم راع وكلكم مسئول عن رعيته الامام راع ومسئول عن رعيته والرجال راع في اهله وهو مسئول عن رعيته والمرأة راعية في بيت زوجها ومسئولة عن رعيتهما والخادم راع في مال سيده ومسئول عن رعيته وحسبت ان قد قال والرجال راع في مال ابيه ومسئول عن رعيته وكلكم راع ومسئول عن رعيته .

"Abdullah b. Ömer, Peygamber (s.a.) den duydum, şöyle diyordu, demiştir:

"Her biriniz çobansınız ve sürünüzden mesûlsünüz. Devlet başkanı bir çobandır ve halkından mesûldür. Kişi âilesinin çobanıdır ve âile fertlerinden sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve ondan sorumludur. Hizmetçi efendisinin malının çobanıdır ve kendisine emanet edilen bu maldan sorumludur."

Râvî der ki: Zannediyorum Allah'ın elçisi, kişi babasının malının çobanıdır ve ondan mesûldür, diye ilâve etti ve dedi ki: "velhasıl hepimiz çobansınız ve emrinizdekilerden sorumlusunuz" ⁹⁰.

24.

Ogul kız sebebi ata ol ana
Kılınc artasa ya itilse yana ⁹¹.

"Çocukların iyi veya kötü olmalarına anne ve babaları sebep olurlar"⁹².

قال رسول الله صلعم : ما من مولود الا يولد على الفطرة فأبواه يهودانه
او ينصرانه او يمجسانه .

"Her doğan çocuk islâmı kabul edecek bir fitratta doğar. Sonra anne-
siyle babası onu yahûdî, yahut hristiyan, ya da mecûsî yaparlar..." ⁹³.

25.

Özüng kolsa iki ajun begliki
Bu biş işke yakma bu ol yigliki ⁹⁴.

"Eğer her iki dünyada beyliğini istiyorsan, en iyisi budur, sen şu
beş işe karışma" ⁹⁵.

Haramka katılma yime kılma küç
Kişi kanı tökme hasım kılma öç⁹⁶.

"Harama karışma, zulüm etme, insan kanı dökme, düşmanlık be-
sleme, ve kin gütme" ⁹⁷.

Bor içme fesaddın yırak tur teze
Bu kaç neng yonır tutçı beglik buza ⁹⁸.

"Şarap içme, fesaddan uzak dur, ondan kaç bunlar daima mülke
ve saltanata hâlel veren şeylerdir"⁹⁹.

Özüng mengü beglik tilese tuçı
Törü kıl budundın kötürgil küçi ¹⁰⁰.

"Eğer devamlı ve ebedî beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve
halk üzerinden zulmü kaldır" ¹⁰¹.

Şâirimiz bu beyitlerinde her insanı iki cihanda da mutlu edecek
öğütlerde bulunmaktadır. Onun bu öğütleri dikkatle gözden geçirilecek
olursa, her birinin gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse hadislerde zikre-
dilen emir ve tavsiyeler ya da yasaklar olduğu gözden kaçmayacaktır.
Daha açık bir ifadeyle Yusuf Has Hâcib, İslâm dininin yasaklamış ol-
duğu konulara dikkatimizi çekmektedir. Şimdi bu ifadelerin kaynak-
larını inceleyelim:

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

... من قتل نفسا بغير نفس او فساد في الارض فكأنما قتل الناس جميعا ومن احياها فكأنما احيا الناس جميعا .

"Ölümü hak etmiyen birini haksızlıkla öldüren, bütün insanları öldürmüş gibidir, birinin canını kurtaran ise bütün insanların canını kurtarmış gibidir" 102.

عن ابن عمر قال : قال رسول الله صلعم : ايها الناس اتقوا الظلم فانهم طلما ت يوم القيامة .

"Abdullah b.Ömer'den rivâyet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Ey insanlar, zulümden korkun, ve uzak durun; çünkü o, kıyâmet gününün karanlığıdır (zulmeden kimse kıyâmet günü zulmette kalır)." 103.

عن انس بن مالك ان رسول الله صلعم قال : لا تباغضوا ولا تحاسدوا ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا ولا يحل لمسلم ان يهجر اخاه فوق ثلاثة ايام .

"Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Ashabım, birbirinize düşmanlık etmeyiniz, birbirinize hased etmeyiniz, birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz; bir müslümanın din kardeşine üç günden fazla dargın durması helâl değildir" 104.

يا ايها الذين آمنوا انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون .

"Ey iman edenler, içki, kumar (tapmak için) taş yontup dikmek ve fal maksadiyle ok kullanmak pis birer şeytan işidir. Bunları yapmaktan kaçının, kurtuluşunuz bundadır" 105.

"Allah fesadı sevmez" 106.

والله لا يحب الفساد .

"...Fitne öldürmekten daha fenadır" 107.

الفتنة اشد من القتل .

26.

Uvutlug kişi kılmaz ısız işi

Yarapsızka yakmaz bu sermez kişig 108

"Haya sahibi olan insan kötü iş yapmaz, münâsip olmayan şeylere yaklaşmaz ve başkalarına kabalık etmez" 109

Uvut bolmasa er otun il bolur
Uvut birle yalnguk bütünlük kılır 110

"Haya olmazsa, insan küstah ve âdi olur; haya sahibi insan dürüst hareket eder." 111

Haya, yahut ar sahibi olmak bir Müslümanın özelliklerinden biridir. Başka bir ifadeyle haya imanın bir parçasıdır. Konuyla ilgili olarak hadis mecmualarında geniş materyal mevcuttur.

الايمن بضع وسبعون شعبة والحياء شعبة من الايمان .

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"İman yetmiş kûsûr şubedir. Hayâ da îmanın bir parçasıdır." 112

Buhârî'nin kaydettiği şu hadis ise, şairimizin beyitlerinin kaynağı olarak gösterilebilir.

الحياء يأتي الا بخير .

Hız.Peygamber "haya hayırdan başka birşey getirmez" 113 demiştir.Şairin ifadelerinden onu şu hadisi de bildiği anlaşılmaktadır.

اذا لم تستحي فاصنع ما شئت .

"Utanmazsan dilediğini yap" 114

27.

Arıglıkını sevmiş turur bir bayat

Arıglık bile er bulur edgü at 115

"Tanrı temizliği sever, temizlik ile insan iyi ad kazanır" 116

لا تقم فيه ابدا لمسجد اسس على التقوى من اول يوم احق أن تقوم فيه
رجال يحبون ان يتطهروا والله يحب المطهرين .

"Ey Muhammed , o mescide hiç girme. İlk gününden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman daha uygundur. Orada arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyen insanları sever." 117

ان الله طيب يحب الطيب نظيف يحب النظافة كريم يحب الكرم جواد
يحب الجود فنظفوا اراه قال : افنيتمكم ولا تشبهوا باليهود .

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

Said b.el-Müseyyeb şöyle demiştir:

"Allah güzeldir, güzeli sever. Temizdir, temizliği sever. Lütufkârdır, lütufkârlığı sever. Cömerttir, cömertliği sever. (Râvi, -zannediyorum-) Avlularınızı temiz tutunuz, Yahudilere benzemeyiniz" diye ilâve etmiştir." 118

Tirmîzî, süneninde zikrettiği bu hadisin "garîb" olduğunu, râvilerden Hâlid b.İlyas'ın zayıf bir râvi olduğunu belirtmektedir.

Hâlid b.İlyas (İyas) hadis bilginlerince güvenilir bir râvi olarak kabul edilmez. Tirmîzî'nin naklettiği yukarıdaki hadis, onun rivayet ettiği asılsız haberler arasında zikredilir. 119

28.

Eng aşnu yagıka kerek hile al

Bu hile bile kıl yagı mengzi al 120

"Herşeyden önce düşmanına karşı hile ve huda'ya başvurulmalıdır; bu hile ağına düştüğü için utancından düşman yüzünü kızart-sın" 121

Savaşı kazanabilmek için hileye başvurmak gerektiği ve buna dînen izin verildiği hususunda Hz.Peygamber'in aşağıda vereceğimiz hadisi âdetâ darb-ı mesel haline gelmiştir.

. الحرب خدعة

Cabir b. Abdullah'dan nakledildiğine göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Harb, bir hiledir, (hileden ibarettir)." 122

29.

Bor ol bu biligke ukuska yagı

Bor atı hakikat tütüş ol cagı 123

"İçki bilginin ve aklın düşmanıdır, içkinin adı hakikatte, kavga ve gürültüdür." 124

İçki konusunda daha önce bazı hadislerle yer vermiş idik. Şimdi ise yukarıdaki beyite kaynak durumunda olan bir rivayeti zikretmek istiyoruz.

. والخمر ما خامر العقل .

H.z.Peygamber demiştir ki:

"Şarap (içki) aklı sarhoş eden (aklı alıp götüreren) şeydir." 125

İçki konusunda Hz.Peygamber'in bize ulaşan bir hadisi şudur ki, bu ifade dilimizde vecize haline gelmiştir.

"İçki bütün kötülüklerin anasıdır." 126

30.

Tiledi törütti kamug teprerig

Tirilgü birür yım tutar ol tirig 127

"Bütün hareket edenleri O diledi ve yarattı; onlara rızık ve hayat veren O'dur." 128

Kâinâtı ve kâinâttaki varlıkları yaratıp onlara rızıklarını Allah'ın verdiğini bildiren pek çok âyet vardır. Bunlardan bazılarını zikredelim.

الله الذي خلقكم ثم رزقكم ثم يميتكم ثم يحييكم هل من شركائكم من
من يفعل من ذلكم من شيء سبحانه وتعالى عما يشركون .

"Allah, sizi yaratan, sonra besleyen, sonra öldürecek olan, sonrada tekrar diriltecek olandır. O, Allah'a ortak koştuklarınızın arasında sizinle ilgili olan bu işlerden birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koşmalarının üstünde ve yücedir." 129

تولج الليل في النهار وتولج النهار في الليل وتخرج الحي من الميت وتخرج
الميت من الحي وترزق من تشاء بغير حساب .

"Geceyi gündüze, gündüzü geceye katarsın. (Birisini uzarken öteki kısalmış.) Ölüden diri, diriden ölü çıkarırsın. Dilediğinin rızığını bol eylersin." 130

الله الذي جعل لكم الارض قرارا والسماء بناء وصوركم فاحسن صوركم
ورزقكم من الطيبات ذلكم الله ربكم فتبارك الله رب العالمين .

"Allah, sizin için yeri bir barınak göğü de onun çatısı yapandır. Allah, size güzel bir şekil verendir. Beğendiğiniz temiz şeylerden rızık verendir. Rabbiniz böyle bir Allah'tır. Alemlerin Rabbi olan ne yücedir." 131

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

31.

Ugan ol kõni çın törü bir güçi

Törümüŝ kamug halkka yetrür küçi 132

"Kâdirdir, âdildir, hak kânûnları koyan O'dur; yarattığı bütün mahluklara gücü yeter" 133

لله ملك السموات والارض وما فيهن وهو على كل شيء قدير .

"Göklerin ve yerlerin onlarda bulunan herşeyin sahibi Allah'tır ve O, herşeye kâdirdir." 134

32.

Yaşıl kök yarattı, yaruttı kün ay

Kara tün yaruk kün sakışlıg yıl ay 135

"Mavi göğü yarattı, güneş ve ayı aydınlattı; karanlık gece ve aydın gün, yıl ve ay hesabını bulmak içindir." 136

Törüttü bu evren tuçı evrülür

Bayat hükmi takdir bile tez ginür 137

"Bu feleği yarattı, durmadan döner; Tanrı'nın hükmü ve takdiri ile hareket eder." 138

هو الذي جعل الشمس ضياء والقمر نورا وقدره منازل لتعلموا عدد السنين والحساب ما خلق الله ذلك الا بالحق يفصل الآيات لقوم يعلمون .

"Güneşi bir ışın, ayı parlak yapan O'dur. Bunlara değişik yörüngeler takdir etti ki, yılların sayısını ve takvimi bilesiniz. Allah, bunları gerçekten sarsılmaz bir kanunla bağlayarak var etti. Allah'ın âyetleri anlayışlı bir toplum için belli ve açıktır." 139

وهو الذي خلق الليل والنهار والشمس والقمر كل في فلك يسبحون .

"Geceyi, gündüzü, güneş ve ayı yaratan Allah'tır. Bunların her biri boşlukta kendi yörüngesinde yüzmektedir." 140

الم تروا كيف خلق الله سبع سموات طباقا وجعل القمر فيهن نورا وجعل الشمس سراجا

"Allah'ın yedi göğü nasıl tabaka tabaka yarattığını görmüyor musunuz? Onların arasından ayı bir ışık, güneşi de bir ışık kaynağı

yaptık." 141

الشمس والقمر بحسبان .

"Güneş ve ay hesaplı bir biçimde döner durur." 142

والشمس تجري لمستقر لها ذلك تقدير العزيز العليم . والقمر قدرناه منازل حتى عاد كالعرجون القديم . لا الشمس ينبغي لها أن تدرك القمر ولا الليل سابق النهار وكل في فلك يسبحون .

"Güneş de yüceliğimizin bir delilidir. Oturtulduğu yörüngesinde kendi için tayin edilen yönde akıp durmaktadır. Aya ise sayılı menziller (yörüngeler) takdir ettik. Bu yörüngeler arasında kuru bir hurma dalı gibi (hilâl şeklini alıncaya kadar) döner durur. Güneşin ay ile bir arada görünmesi imkânsız olduğu gibi, gece de gündüzün yerini alamaz. Güneş, ay (ve öteki yıldızlar bir sistemi içinde) her biri boşlukta akıp gitmektedir. " 143

33.

Törütmezde aşnu yorıtı kaza

Kazaka tapı bol boyun eg uda 144

"Yaratmadan önce, kazâ tayin etti; kazaya râzı ol, boyun eğ ve ona uy"145

يدخل الملك على النطفة بعد ما تستقر في الرحم بأربعين او خمسة واربعين ليلة . فيقول :يا رب أ شقي أو سعيد ؟ فيكتبان . فيقول اي رب اذكر او انثى فيكتبان . ويكتب عمله واثره واجله ورزقه . ثم تطوى الصحف فلا يزداد فيها ولا ينقص .

Peygamber(s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Nutfe rahimde kırk yahut kırkbeş gün kaldıktan sonra melek nutfenin yanına girer.-Ey Rabbim, (Bu çocuk) Şakî midir, yoksa Saîd midir der, bunlar yazılır. Melek daha sonra: - "Rabbim, Erkek midir, yoksa kız mıdır" diye sorar. Bunlar da yazılır. Ve böylece onun ameli, eseri, eceli ve rızkı yazılır. Sonra sahifeler dürülür. Artık o sahifelerde herhangi bir artırma veya eksiltme yapılmaz. " 146

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

34.

Negü kolsa kıldı ne kolsa kılur

Negü aysa boldı ne aysa bolır 147

"Ne istedi ise yaptı ve ne isterse yapar; ne dedi ise oldu ve ne derse olur." 148

C.Hakkın kudretini anlatan bu beyite kaynak olabilecek Kur'an-ı Kerim'de bir çok ayet vardır. Zikredeceğimiz şu ayetler bunlardan sadece bir kaçıdır.

فمنهم من آمن ومنهم من كفر ولو شاء الله ما اقتتلوا ولكن الله يفعل ما يريد

"...Kimi bu delillere bağlandı, kimi küfür yolunu tuttu. Eğer Allah dilese idi, onlar yine de bir birlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah, nasıl dilemiş ise öyle yapar." 149

... قال رب انى يكون لى غلام وقد بلغنى الكبر وامراتى عاقر قال
كذلك الله يفعل ما يشاء

(Zekeriya meleklerin verdiği haberi alınca) Rabbim, benim nasıl oğlum olacak? Yaşlandım, karım ise kısırdır, dedi. Allah buyurdu ki: İşte Allah dilediğini böylece yapar; yerine getirir." 150

قال كذلك الله يخلق ما يشاء اذا قضى امرا فانما يقول له كن فيكون

... Allah dilediği zaman (ortada hiçbir sebep yokken) yoktan var eder. O, bir şeyin olmasını isteyince "ol" der ve o şey hemen olur." 151

35.

Kişi iki türlü kişi atanur

Biri öğretigli biri öğrenür 152

"İki türlü insana insan derler: Biri- öğreten, biri-öğrenen" 153

İkide naru barça yılkı sanı

Tilese mumı tut tilese anı 154

" Bu ikisinden başkasını hep hayvan olarak kabul et; hangisini istersen onu seç " 155

الناس عالم ومتعلم وما بين ذلك همج لا حير فيه
Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"İnsanlar, alimler (bilenler) ve öğrenenler olmak üzere ikiye ayrılır. Bunun dışındakiler ahmaktır ve onlarda hayır yoktur" 156

اغد عالما او متعلما او مستمعا او محبا ولا تكن الخامسة فتهلك

Yine bu konuda Hz.Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Ya âlim ol, ya öğrenen. Ya dinleyen ol, ya da ilmi ve âlimi seven. Sakın beşincisi olma, helâk olursun." 157

Kur'an-ı Kerimin ise ilme ve ilim adamlarına verdiği değer ve önem âşikârdır. Bilhassa Zümer sûresinin

قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون

"Söyle ey Muhammed, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" âyeti bize sağlam bir fikir vermektedir.

Mehmet Akif; âyetin bu sorusunu cevaplandırırken,

"Olmaz ya.. Tabii... Biri insan, biri hayvan

Öyleyse "Cehâlet"denilen yüz karasından

Kurtulmaya azmetmeli baştan başa millet" 158 demektedir. Aralarında asırlar bulunan iki şairimizin âlimler ile cahiller arasın-daki farkı belirtirken aynı noktada birleşmeleri dikkat çekicidir. Bu benzerliğin kaynadığında bize göre yukarıda zikrettiğimiz hadisler yatmaktadır.

36.

Bilig birle yakgıl bāyat tapınga

Bilig tamga bolur tamu kapınga 159

"Tanrı ibadetine bilgi ile yaklaş; bilgi cehennem kapısını mühürler." 160

Bilig birle taat muyanı tümen

Biligsiz tapug kılsa bulmaz-muyan 161

"Bilgi ile yapılan ibadetin sevabı çoktur; bilgisiz kimse ibadet ederse sevap kazanamaz." 162

Biligsiz tapug kulmuşında körü

Biliglig udmuş muyanı örü 163

"Bilgisizin ibadet ile meşgul olmasından bilginin uyumasının sevabı daha çoktur." 164

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

Bu beyitlere şimdi zikredeceğimiz şu iki rivayetin kaynak olduğu tahmin edilebilir.

قال علي . ان الفقيه حى الفقيه من لم يقنت الناس من رحمة الله ولم يرحص لهم في معاصي الله ولم يؤمنهم من عذاب الله ولم يدع القرآن رغبة عنه الى غيره انه لا خير في عبادة لا علم فيها ولا علم لا فهم فيه ولا قراءة لا تدبر فيها .

Ali der ki: " Gerçek âlim (fakih) insanlara Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini sağlayan ve O'nun emirlerine âsi gelecek ruhsatı onlara vermeyen, Allah'ın azabından kurtuluş konusunda garanti vermediği gibi, Kur'an'dan başka şeylere onları yönleltmeyen kişidir. Şurasını iyi bilmelidir ki; bilgi ile yapılmayan ibadette, anlayış olmayan ilimde ve tefekkürsüz okumada hayır yoktur." 165

Yine Hz.Peygamber (s.a.) in şöyle dediği nakledilir.

فقيره واحد اشد على الشيطان من الف عابد .

"Bir fakih (âlim) şeytana karşı bin âbiddenden daha sağlamdır" 166

Bir başka rivayet vardır ki, şairimize ilham veren başka bir rivayet olamaz.

نوم العالم عبادة .

"Âlim'in uykusu ibadettir" 167 Bu rivayetin hadis olduğunu kesin olarak ifade etmek mümkün değildir. Aclûnî'nin kaydettiğine göre, Deylemî, Müsnedü'l-Firdevste nakletmiştir. Sûyûti ise, "oruçlunun uykusunun ibadet olduğunu " ifade eden bir başka hadise yer verir. 168 Yine Keşfu'l-Hafa'da

نوم على علم حير في صلاة على جهل .

" İlim üzere olan bir uykunun (âlimin uykusu) cehl üzere olan bir ibadetten (cahilin ibadeti) daha hayırlıdır." 169

Bu rivayetin râvilerinden Ebu'l-Buhteri hadis münekkidlerince yalancılıkla itham edilmiştir. 170

37.

Cemaat bile kıl farîza namaz

Cıgaylar hacı kıl adına namaz 171

"Farz namazlarını cemaat ile kıl, fakirler hacı olan cuma namazını edâ et" 172

Farz namazlarının cemaat ile kılınmasının daha faziletli oldu-

ğunu gösteren birçok rivâyet vardır. Aşağıdaki hadis bu konuda bize bir fikir vermektedir.

صلاة الرجل في جماعة تزيد على صلاته في بيته وصلاته في سوقه بضعة
وعشرين درجة .

Ebû Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur. "Kişinin cemaat ile kılacağı bir nazamı evinde veya çarşıda yalnız başına kılacağı namazın sevabından yirmi küsür derece daha fazladır."¹⁷³

Cuma namazının fakirlerin haccı olarak vasıflandırılması ise el-Kudâi'nin Müsnedü-Şihabında hadis olarak yer almaktadır. İbn Abbas'tan rivayet edilen bu hadiste Hz.Peygamber

صلاة الجمعة حج المساكين =cuma namazı fakirlerin haccetmesidir. (sevabı o kadar çoktur.) denilmektedir.(I/83)

Şevkânî, mevzu hadislerle dair telif ettiği el-Fevâidu'l-Mecmûasında bu hadisin mevzu olduğuna işaret etmektedir. ¹⁷⁴

38.

Şair eserinde, 3240 numaralı beyitten itibaren İslâm ahlâkı-nın temelini oluşturan bazı emir ve kâideleri şahsi ibadetlerden ayrı olarak; insanlara ve cemiyete karşı olanı vazifeler, şeklinde özetliy biliriz. Yazarımız bir Müslümanın bu tür görevleri ihmâl edemeyeceğini, namaz ve oruç gibi ibadetleri en iyi bir şekilde ifa edebilmek maksadıyla köşesine çekilen kimsenin şahsî menfaatini düşündüğünü bunun ise hodgâmlık olduğunu belirtmektedir. Başka bir ifadeyle şairimiz, her ne kadar bir takım tasavvufî görüşlere sahip ise de hiç bir zaman uzlete çekilerek yalnız ibadet ile meşgul olmayı, insanların dertleriyle ilgilenmemeyi tasvip etmez. O, cemiyetin içinde insanlarla birlikte ve hep onlara yararlı işler yaparak yaşamının da ibadet olduğunu sürekli olarak anlatmaya çalışır. Onun bu düşüncelerinin temelini Hz.Peygamber'in hadislerinde bulmamız zor değildir.

قال النبي صلعم : على كل مسلم صدقة . قيل : أرأيت إن لم يجد؟ قال : يعتمل بيديه فينفع نفسه ويتصدق . قال : قيل : أرأيت إن لم يستطع؟ قال : يعيدن . ذا الحاجة الملهوف . قال : قيل له : أرأيت إن لم يستطع؟ قال : يأمر بالمعروف أو الخير قال : أرأيت إن لم يفعل؟ قال : يمسك عن الشر، فانها صدقة .

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

Peygamber (s.a.) bir gün:

"-Her Müslümanın sadaka vermesi gerekir, dedi. Yanında bulunanlar:

-Ey Allah'ın elçisi, eğer sadaka verecek bir şey bulamazsa ne yap-sın, söyler misiniz, dediler. O:

-Çalışır, elinin emeği ile kazandığını hem kendisi harcar hem de sadaka olarak verir, dedi.

-Çalışmaya gücü yetmezse, ne yapsın, dediklerinde Allah'ın el-çisi:

-Yardıma muhtaç olan mazluma veya çok zor bir durumda bulu-nan bir kimseye yardım eder, buyurdu. Orada bulunanlar:

-Böyle bir yardım yapacak gücü de yoksa ne eder ey Allah'ın elçisi dediklerinde:

-Maruf ile , yahut hayır ile emreder, dedi.

-Ya Resûlellah, eğer bunu da yapmaya gücü yetmezse dedikle-rinde:

-Kötü şeylerden kendisini korur, bu da onun için bir sadakadır" buyurdu. ¹⁷⁵

39.

Tabugka inanıp kayu erse kul

Bulumadı tengri sevincinge yol ¹⁷⁶

"İbadetine güvenen bir kul, Tanrı'yı memnun edecek yolu henüz bulamamış demektir. "¹⁷⁷

Müslim konumuzla ilgili olarak sahîhinde şu hadislere yer ver-mektedir:

قال: اسرف رجل علي نفسه . فلما حضره الموت اوصي بنيه فقال: اذا انا مت فاحرقوني . ثم اسحقوني ، ثم اذروني في الريح في البحر . فوالله لئن قدر علي ربي ، ليعذبني عذابا ما عذبه به احد ا . قال: ففعلوا ذلك به . فقال للارض: ادي ما اخذت . فاذا هو قائم . فقال له: ما حملك علي ما صنعت؟ فقال: خشيتك ، يا رب مخافتك ، فغفر له بذلك .

Ebu Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Eski ümmetlerden bir adam çok günah işlemişti. Öleceğini his-

sedince oğullarına şöyle dedi: Öldüğüm zaman beni yakınız, yanan kemiklerimi öğütüp toz haline getiriniz. Sonra da benim külümü rüzgâra tutup denize doğru bırakınız. Allah'a yemin ederim ki, eğer Rabbim beni ele geçirmeğe kâdir olursa, hiç kimseye yapmadığı şekilde azabedecektir. Adam ölünce, çocukları vasiyetini yerine getirdiler. Allah, yere hitaben:

-Aldığın zerrelere geri ver, dedi. Adam, bunun üzerine birdenbire dikiliverdi. Allah ona:

-Sana bunu yaptıran şey nedir? diye sordu.

Adam:

-Senin korkun ya Rabbî, dedi. Allah onun bu cevabından dolayı onu affetti." 178

قال النبي صلعم : دخلت امرأة النار في هرة ربطتها . فلا هي اطعمتها الا ولا هي ارسلتها تأكل من حشاش الارض حتى ماتت هزلا . قال الزهري: ذلك لئلا يتكل رجل ولا ييأس رجل .

Yine Ebû Hureyre vasıtasıyla peygamber (s.a.) den şöyle rivayet edilmiştir.

"Bir kadın bir kedi yüzünden cehenneme girdi. Kadın o kediyi bağlamış, açlıktan ölünceye kadar ne yiyeceğini vermiş, ne de karnını doyurması için onu serbest bırakmıştı."

Zührî der ki: İşte bu, hiç kimsenin güvenerek çalışmaktan kalmaması, hiç kimsenin de ümitsizliğe düşmemesi içindir." 179

Bu rivayetlere göre, Müslüman, ibadetlerine güvenerek mutlak surette cennetlik olduğunu düşünmeyecek, günâhkâr bir kimse de hiç bir zaman Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir.

40.

Kiming atı kul bolsa kılkı tapug

Tapugsuz kul atı mecaz ol kamug 180

"Adı kul olanın yapacağı şey ibadettir bütun ibadetsiz kulların adı bir mecazdan ibarettir." 181.

وما خلقت الجن والانس الا ليعبدون

"Ben cinleri ve insanları ancak kulluk (ibadet) etmeleri için ya-

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

rattım, başka değil." 182

41.

Kişi algu toksa oğul kız öküş

Ogulsuz tise erke körksüz söküş 183

"İnsan evlenmeli ve bir çok çoluk-çocuk sahibi olmalıdır; 'evlat-sızdır'-demek insan için bir hakarettir." 184

Hız.Peygamber (s.a) in oğulları yaşamadığı için müşrikler hakaret olsun diye O'na zürriyetsiz anlamında "ebter" demişlerdi. Kur'an-ı Kerim ise asıl zürriyetsizlerin kendileri olduğunu, Hız.Peygamber'in zürriyetinin ise ümmeti olduğunu Kevser sûresiyle anlatmıştır.

Çok çocuk sahibi olmak ise, yine Hız.Peygamber (s.a.) in hadislerinden mülhem olarak ifade edilmiştir.

قال رسول الله صلعم : أنكحوا فاني مكائر بكم

"Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Evleniniz, (çoluk-çocuk sahibi olunuz). Çünkü ben sizin çokluğunuzla iftihar ederim." 185

42.

Sanga küç kılur erse küç key kalı

Keçürgil anı sen bu ol din yolu 186

"Eğer zalim sana zulmederse, sen onu aff et, din yolu budur." 187

لقيت رسول الله صلعم : فقال لي : يا عقبة بن عامر صل من قطعك واعط من حرمك واعف عن ظلمك .

Ukbe b. Âmir anlatıyor:

"Bir gün, peygamber (s.a.) ile karşılaştığımda bana: "Ey Âmir, seninle alâkayı kesenle sen alâkayı kesme. Sana birşey vermeyen kimseye sen ver. Ve sana zulmeden kimseyi sen affet" dedi." 188

43.

Yitürse içürse çıkayga ülep

Bayatka tapug kılsa könlün ulap 189

"Yedirir, içirir ve malını fakirlere dağıtarak, Tanrı'ya can ve gönülden ibadet eder." 190

Allah'a ibadetin yanında, fakirlere ve muhtaçlara yedirip-içirmek, yetim ve kimsesizleri giydirmek, Müslümanın imanının bir gereğidir. Her türlü ibadeti yerine getirip, insanların dertleriyle, meseleleriyle ilgilenmemek düşünülemez. Kur'an-ı Kerim insânî konulara çok önem verdiği gibi, Hz.Peygamber de hem sözleriyle, hem de tatbikatiyle örnek bir insandır.

Kur'an, Müminlerin özelliklerinden bahsederken

الذين يؤمنون بالغيب ويقيمون الصلاة وما رزقناهم ينفقون

"O kimseler, gayba inanırlar, namazı kılarlar. Ve onlara verdiğimiz rızıklardan (ihtiyaç sahiplerine) infâk ederler" 191 demektedir.

İhtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak, akrabayı ve komşuyu korumak hususunda Kur'an-ı Kerim kadar titizlik gösteren başka bir kitaba rastlayamayız.

Hız.Peygamber (s.a.) den ise fakirlerin korunmasına dair bir çok hadis vârid olmuştur.

قال الرسول صلعم : خياركم من أطعم الطعام ورثة السلام

Hız.Peygamber der ki: "Sizin en hayırlınız yediren (içiren) ve selâma karşılık verendir" 192

Konu ile ilgili diğer bir rivayet de şöyledir:

ان رجلا سأل النبي إي الاسلام حير ؟ قال : تطعم الطعام وتقرأ السلام على

"Bir adam peygamber (s.a.) e: من عرفت ومن لم تعرف .

-Hangi Müslüman daha hayırlıdır? diye sordu. O:

-Yedirip (içiren), tanıdık -tanımadık herkese selâm vermendir" buyurdu. 193

44.

Tang ermez seningdin meselde kelir

Kayu neng sevüg bolsa aybı barrı 194

"Şana hayret etmem; meselde de vardır: Hangi şey sevilirse, onun kusurları görünmez" 195

Şairin mesel olarak zikrettiği husus, bazı hadis mecmualarında şu şekilde yer almaktadır:

حبك الشيء يُعمي ويصم

"Çok sevdiğin şey, gözünü kör, kulağını sağır eder" 196

Bu ifadenin Hız.Peygambere ait olup olmadığı konusunda hadis

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

âlimleri arasında bir görüş birliği yoktur. İ.Hacer'e göre, hadisi E. Davud'un rivayet etmiş olması, zayıf ve mevzu olduğuna değil, hasen olduğuna delâlet eder. Sağani ve İbn el-Cevzi mevzu olduğuna hükmetmişlerdir. Şevkânî de el-Fevâidü'l-Mecmuasında ona yer verir. Bazılarına göre ise, lâfız bakımından sahih olmasa bile manâ bakımından doğrudur. Tabii ki bütün bu farklı görüşler, hadisin senedinde yer alan İbn Ebi Meryem'in zayıf bir râvî olmasından kaynaklanmaktadır. (Tafsîlât için bkz. Bezlûl-Mechûd, 20 (68) K.Hafa I. 410, F.Kadir 3.372)

45.

Bu üçte adın yok bu dünya nengi

Halâl ol ya şübhe haram ol öngi ¹⁹⁷

"Bu dünya malının üç vasfı vardır: o ya helâl ya şübheli yahut haramdır." ¹⁹⁸

Halalka sakış ol haramka ma kın

Kalı şüphe erse yime ked sakın ¹⁹⁹

"Helâl için hesap, haram için ceza vardır; eğer şüpheli ise, bundan da çok sakın" ²⁰⁰

Bu beyitlerin kaynağı zikredeceğimiz şu hadistir:

قال رسول الله صلعم : الحلال بين والحرام بين وبينهما مشبهات لا يعلمها
كثير من الناس فمن اتقى المشبهات استبرأ لدينه وعرضه ومن وقع في
الشبهات

Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Şüphesiz ki, helâl da haram da bellidir. İkisi arasında helal mı haram mı olduğu belli olmayan bazı şüpheli şeyler vardır ki, bir çok insan bunları bilemez. Şüpheli şeylerden sakınan kimse dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere dalan kimse ise harama düşer..." ²⁰¹

46.

Bayat atı aysa tezer yek barır

Kodu barsa dünya seningdin kalır" ²⁰²

"Tanrı adını zikredersen şeytan kaçır gider; dünyayı bırakıp gidersen, ondan kurtulursun" ²⁰³

Kur'an-ı Kerim okumaya şeytandan Allah'a sığınarak ve O'nun adını zikrederek başlanıldığı malûmdur. Allah'ın adı zikredildiği zaman şeytanın kaçması ise yine hadis mecmualarında yer almaktadır.

قال الرسول صلعم : اذا نودي للصلاة ادبر الشيطان وله ضراط حتى لا يسمع التأذين فاذا قضى النداء اقبل حتى اذا ثوب للصلاة ادبر حتى اذا قضى التثويب اقبل حتى يخطر بين المرء ونفسه يقول اذكر كذا اذكر كذا لما لم يكن يذكر حتى يظل الرجل لا يدرى كم صلى

Ebû Hureyre'den rivayet olunduğuna göre, Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ezan okunduğu zaman şeytan, ezanı duymamak için yellenerek kaçar. Ezan bitince yine gelir. Namaz için kâmet getirilince yine kaçar. Kâmet de bitince vesvese için gelir, insan ile nefsi arasına girer; falan şeyi hatırla, falan şeyi de hatırla diyerek Namazdan önce insanın aklında olmayan birtakım şeyleri hatırlatır. İnsan kaç rekât kıldığını unutuncaya kadar uğraşır" 204

47.

Sizigsiz ölür kör tırig boldacı

Kayu kün ölürüg yok ol bildecı 205

"Diri olan şüphesiz ölür; fakat hangi gün öleceğini bilen yoktur" 206

كل نفس ذائقة الموت

"Her canlı ölümü tadacaktır" 207

Ölümü tadacak olan insanoğlu ne yazık (veya çok şükür) ki nerede ve nasıl öleceğini bilme gücüne sahip değildir. Bu bilgi peygamberler de dahil olmak üzere kimseye verilmemiştir; yalnız Allah'a mahsustur.

ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث ويعلم ما في الارحام وما تدري نفس ماذا تكسب عدا ويعلم ما في الأرحام وما تدري نفس بأي ارض تموت ان الله علیم خبير ..

"Kıyametin ne zaman kopacağını bilmek Allah'a mahsustur. Yağmuru o indirir, rahimlerde bulunanı o bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Allah şüphesiz her şeyi bilir ve herşeyden haberdardır" 208

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

قال رسول الله صلعم : مفتاح الغيب خمس لا يعلمها الا الله ، لا يعلم احد ما يكون في غد ولا يعلم احد ما يكون في الارحام ولا تعلم نفس ماذا تكسب غدا وما تدري نفس بأي ارض تموت وما يدري احد متى يجيء المطر .

Abdullah b.Ömer'den rivayet olunduğuna göre, peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Gaybın anahtarları beştir. Bunları Allah'tan başka kimse bilmez. Hiçkimse yarın ne olacağını bilmez. Ana karnındaki çocukların erkek mi kız mı olacağını kimse bilmez. Hiç kimse yarın ne kazanaacağını bilmez. Hiç kimse nerede öleceğini bilmez, ve nihayet hiç kimse yağmurun na zaman yağacağını bilmez." 209

48.

Bu king dünya özke küçün kılma tar
Yazuklug kulinga bayat fazlı bar 210

"Bu geniş dünyayı kendine zorla daraltma; günâhkâr kulu için, Tanrı'nın fazlı ve rahmeti vardır" 211

Azabı telim erse rahmet öküş
Yazuklug üçün boldı rahmet küsüş 212

"Azabı çok ise, rahmeti de boldur; günâhkârlar için rahmet azız bir şeydir" 213

Yüce Tanrı'nın af ve mağfiretinin hudutsuz olduğunu gösteren bir çok âyet vardır. Bunlardan hangisini alırsak alalım bu manâyı ifade edecektir.

قل يا عبادي الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم .

"Kendini şaşırması olan kullarıma tarafımdan söyle ki; -Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin, Allah bütün günahları affeder. Unutmayın ki Allah bağışlayıcıdır ve merhametlidir." 214

49.

Kayu işini kılmak tilese özüng
Köngül birle aşnu kingeşgil sözüng 215

"Hangi yapmak istersen, önce bunu gönlüne danış" 216

Ahmet b.Hanbel'in Müsnedinde rivayet ettiği aşağıdaki hadisi

yukarıdaki beytin kaynağı olarak görmek mümkündür.

استفتت نفسك وان افتاك المفتون .

"Müftüler herhangi bir konuda sana fetva verseler de sen yine fatvayı kendin ver." 217

Hadisin ravilerde Alâ b.Salebe mechul bir ravidir. (Mizan 3/97). Dolayısıyla hadse sahîh diyebilmek biraz zor görünüyor.

50.

Yagız yir yaşıl kök yarattı kün ay

Karangku yarugluk çıgay tut ya bay 218

"Kara toprağı, mavi göğü güneşi ve ayı, karanlığı ve aydınlığı, fakiri veya zengini hep o yarattı" 219

Törütti kalın bod bu sansız tirig

Tirilgü birür kodmaz açın birig 220

"Sonsuz varlıkları ve sayısız canlıları o halketti; O, bunların hepsine rızkını verir ve hiç birini aç bırakmaz" 221

C.Hakkın kuvvet ve kudretini anlatan bu beyitlerin aşağıdaki ve-receğimiz âyetlerden mülhem olarak yazıldığı anlaşılmaktadır:

الحمد لله الذي خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور ثم الذي

كفروا بربهم يعدلون .

"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlığı ve ışığı birbirlerine nisbet kılan Allah'a mahsustur buna rağmen kendilerini kimin yarattığını düşünmeden (putları) Onunla bir tutanlar var." 222

وكأين من دابة لا تحمل رزقها الله يرزقها واياكم وهو السميع العليم .

"Rızkını çıkaramıyan bir çok canlının olduğu gibi, sizin de rızkınızı Allah verir; Allah sarfettiğiniz sözleri duyar, niyetlerinizi bilir." 223

51.

Bir ol bar sızıksız kalı kaņasız

Köngülde yirak tutgu oksag mengiz 224

"O, bir ve vardır; şüphesiz nasılsız ve nicesizdir; O'nu düşünürken, O'na bir benzer ve şerik tasavvur etmemelidir." 225

KUR'AN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

قل هو الله احد . الله الصمد . لم يلد ولم يولد . ولم يكن له كفوا احد .

"De ki, Allah birdir, Allah herşeyden müstağni ve her şey O'na muhtaçtır. Bir canlı gibi doğurmamış ve doğurulmamıştır. Hiç bir şey O'na denk değildir. (Allah eşi ve benzeri olmayan bir varlıktır.) 226

52.

Yaşıl kök törütti kötürdi ediz

Kün ay birle yulduz bezedi bediz 227

"Mavi göğü yarattı ve yükseklere çıkardı; güneş ay ve yıldızlar ile üzerini süsledi." 228

انا زينا السماء الدنيا بزينة الكواكب .

"Biz size yakın olan gökyüzünü yıldızlarla donattık." 229

الله الذي رفع السموات بغير عمد ترنها ثم استوى على العرش وسخر الشمس والقمر كل يجري لأجل مسمى يدبر الأمر يفصل الآيات لعلكم بلقاء ربكم توقنون .

"Gökleri, gördüğünüz gibi direksiz yükselten sonra arşa hükmeden her biri belli bir süreye kadar hareket edecek olan güneş ve ayı buyruğu altına alan, işleri yürüten, size gerçekleri bildiren âyetleri açıklayan Allah'tır; olaki, Râbbinize kavuşacağınıza yakinen inanırsınız." 230

53.

Tilese ağırlar tapugsuz kulug

Tilese uçuzlar tusulmaz tapug 231

"İsterse O'na kullak etmeyen bir kulu azız kılar; isterse kulluk edenı zelil eder ve onun kulluğu hiç bir şeye yaramaz." 232

Tilemiş tileki bolur bol tise

Yaritur kazasın ne erse kese 233

"Ol, -derse, dilediği olur; her işte, karar verdiği gibi, hükmünü yürütür." 234

قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز
من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير انك على كل شيء قدير .

"De ki, (Ya Muhammed) Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mü-
kü dilediğine verir, dilediğinden geri alırsın. Dilediğini kuvvetli, dilediğini zelif edersin. Hayır ve şer ancak Senin elindedir. Şüphesiz ki
Sen, her şeye gücü yetensin." 235

انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون .

"Allah'ın işi, bir şeyin olmasını dilediği zaman ana sadece bir
"ol" demektir. O şey anında oluverir" 236

اذا قضى امرا فانما يقول له كن فيكون .

"... Ancak O, bir şeyin olmasını dilerse -ol, der o da hemen olur"

237

54.

Agırlık ucuzluk bayattın turur

Ölüm ya tırlık hem andın erür 238

"İzzet bulmak veya zelif olmak Tanrıdandır; ölüm ve hayat da
Ondandır" 239

Şair, bu ve bundan sonraki bazı beyitlerinde C.Hakkı övmekte
O'nun gücü karşısında kendin aczini dile getirmekte, bağışlanması için
dua ve niyazda bulunmaktadır. Bütün bu sözleri aslında yine Kur'-an-ı
Kerim'den ve hadislerinden mülhemdir.

والله يحيي ويميت والله بما تعملون بصير .

".... Allah, dilediğine ölüm verir, dilediğini yaşatır. Allah, sizin
ne yaptığınızı bilir." 240

55.

İdi yaksı aymış ukuslug bögü

Tegimsiz kişi bu kur bir megü 241

"Akıllı ve hakim insan çok güzel söylemiş: -Lâyük olmayan kim-
selere bu mevkiler verilmemelidir." 242

إن الله يأمركم أن تؤدوا الامانات الى اهلها واذا حكمتم بين الناس أن
تحكموا بالعدل ان الله نعمنا يعظكم به ان الله كان سميعا بصيرا .

"Hiç şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline teslim etmenizi ve

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah görür ve işittir." 243

Bu beytin yukarıda zikrettiğimiz ayetle birlikte Buhârî'nin rivayet ettiği ettiği şu hadisten de mülhem olduğunu söylemek mümkündür.

عن أبي هريرة قال : بينما النبي صلعم في مجلس يحدث القوم جاءه اعرابي فقال : متى الساعة؟ فمضى رسول الله يحدث ، فقال : بعض القوم : سمع ما قال فكره ما قال ، وقال بعضهم : بل لم يسمع حتى اذا قضى حديثه اين اراه السائل عن الساعة؟ ها أنا يا رسول الله ، قال : فاذا ضيعت الامانة فانتظر الساعة . قال : كيف اضاعتها؟ قال : اذا وسد الامر الى غير اهله فانتظر الساعة .

Ebû Hureyre diyor ki: Bir mecliste Hz.Peygamber yanındakilerle sohbet ederken bir bedevi geldi ve:

-Kıyamet na zamandır, diye sordu. Allah'ın elçisi sözünü kesmeyip devam etti. Bazıları bedevî'nin ne dediğini işitti, fakat sorusundan hoşlanmadı, bazıları da belki işitmedi diye düşündüler. Nihayet Hz. Peygamber sözünü bitirince:

-Kıyameti soran o adam nerede, diye sordu. Bedevî:

-Buradayım ey Allah'ın elçisi, dedi.

-Emanet kayboldu mu kıyameti bekle, dedi. Bedevî, yine:

-Emanetin kaybı nasıl olur? diye tekrar sorunca; Peygamber (s.a.):

-İş, ehil olmayan kimselere verildiği zaman kıyameti bekle" buyurdu. 244

56.

Taki munda yigrek ayur bu bilig

Biligsizke birme aya beg elig 245

"Bilgili insan bundan daha iyi söylemiş: -Ey beyim, bilgisizinin elinden tutma- demiştir. 246

خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلين .

"Sen af yolunu tut, bağışla; uygun olanı emret, cahillerden yüz çevir." 247

57.

Taki bir bilig kör bu tüş ilmi ol

Tüşese yoruğl' açar edgü yol 248

"Bir ilim de rüya ilmidir; rüya görünce, yoran kimse onu hayra çevirir" 249

İslâmi literatürde ve gelenekte rüyanın ayrı bir yeri ve önemi vardır. Hadis mecmualarının ilgili bölümlerinde pek çok rivayete rastlamaktayız. Yusuf suresi okunduğunda gerçek rüyanın bir insanın hayatında nasıl rol oynadığı görülecektir. Söz konusu sûrenin aşağıya aldığımız şu âyeti bunu göstermektedir.

وكذلك يجتبيك ربك ويعلمك من تأويل الأحاديث ويتم نعمته عليك وعلى آل يعقوب كما اتمها على أبويك من قبل ابراهيم واسحاق ان ربك عليهم حكيم .

"Rabbin seni böylece rüyandaki gibi seçecek, sana rüyaları yorumlamayı öğretecek daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi, sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Doğrusu Rabbin bilir, hakımdır" 250

Aynı surede (ayet 21) Yusuf'a rüyanın nasıl yorumlanacağına öğretildiği anlatılmakta ve onun bazı rüyaları yorumladığına misal verilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'in yanı sıra rüya konusu hadislerde de işlenmektedir.

قال رسول الله صلعم: ... لا تقص الرؤيا الا على عالم او ناصح .

"Peygamber (s.a.) şöyle demiştir:

"Rüyayı alim-fazıl, ya da iyi ahlâk sahibi kimseye anlat" 251

Diğer bir hadis ise şöyledir:

قال رسول الله صلعم : اذا عبّرتم للمسلم الرؤيا فأعبروها على الخير .

"Bir Müslümanın rüyasını yorumladığınız zaman, hayra yorumuz." 252

Kutadgu biligteki rüya ile ilgili beyitleri incelediğimizde hemen herbirinin hadislerden mülhem olduğu görülmektedir.

Şair, müneccimlerle de ilgili olarak bazı beyitler söylemiştir. o,

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

bu beyitlerinden müneccimlere danışmak gerektiğinden, fakat onların sözlerine hemen inanmamak icabettiğinden bahsetmektedir. Çünkü herşeyi en iyi şekilde bilen Allah'tır.

58.

İdi yaksı aymış biliglik karı

Biligligke aytıp işing kıl yorı ²⁵³

"Bilgili, görmüş-geçirmiş ihtiyar çok güzel söylemiş; İşini her vakit bilgiliye sor ve ona göre hareket et" ²⁵⁴

Bu konuda şu iki ayetin şairimize yol gösterdiği söylenebilir:

وما ارسلنا من قبلك الا رجالا نوحى اليهم فاسئلوا اهل الذکر ان كنتم
لا تعلمون .

"Ya Muhammed, senden önce de kendilerine kitaplar ve belgelerle vahyettiğimiz bir takım adamlar gönderdik. Bilmiyorsanız bilen kimselere sorun" ²⁵⁵

فبما رحمة من الله لنت لهم ولو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك
فاعفوا عنهم واستغفر لهم وشاورهم في الامر فاذا عزمت فتوكل على الله
ان الله يحب المتوكلين .

"Allah'ın rahmetinden dolayı sen onlara karşı yumuşak davran-
dın. Eğer kaba ve katı kalbli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılır gi-
derlerdi, onları affet onlara mağfiret dile. İş konusunda onlara danış
fakat karar da verdin mi Allah'a güven, doğrusu Allah güvenenleri se-
ver" ²⁵⁶

59.

Usa ev kızı al elig tegmedük

Sening de adın er yüzün görmedük ²⁵⁷

"Alacaksan, el değmemiş ve senden başka erkek yüzü görmemiş
olan, bir âile kızı almağa çalış" ²⁵⁸

Yüzi körki kolma kılınç edgü kol

Kılınç edgü bolsa yarutgay sini ²⁵⁹

"Onda yüz güzelliği arama, güzel huy ara; huyu iyi olursa, seni
memnun eder" ²⁶⁰

Şair, evlilikle ilgili bu ve diğer beyitlerinde mutlu bir yuva kur-
manın yollarını ve şartlarını, ideal bir eşte bulunması gereken özellik-
leri ve meziyetleri sıralamaktadır. İslâm Peygamberinin hadislerine

bakıldığı zaman, bu beyitlere olan etkisi kendini göstermektedir.

قال لي رسول الله صلعم حين استأذنته : ما تزوجت أ بكرأ أم ثيبأ؟ فقلت له : تزوجت ثيبأ . قال : أفلا تزوجت بكرأ تالعبك وتلاعبها ؟ فقلت له يا رسول الله توفي والدي ولي اخوات صغار ، فكرهت

Müslim'in rivayet ettiği uzun bir hadisin ilgili bölümü şöyledir:

"... Resülullah kendisinden izin istediğim zaman bana:

-Kendine nasıl bir eş seçtin, kız mı dul mu? diye sordu. Ben de ona:

-Dul bir kadınla evlendim, dedim.

-Onun seninle, senin de onunla sevişip-oynaşacağın bakire bir kızla niye evlenmedin, dedi. Bende ona:

-Ey Allah'ın elçisi, babam öldü, küçük kız kardeşlerim var.... dedim" 261

قال رسول الله صلعم : تُنكح المرأة لأربع : لمالها ولحسبها ولجمالها ولدينها فاطفر بذات الدين تربت يداك .

"Kadın dört özelliğinden dolayı alınır: Malı, soyu-sopu, güzelliği ve dîni. Elin toprak olsun! Sen dindar (ahlâklı) olanını tercih et" 262

60.

Ong elging bile sun bayat ay

Yigü üdregey hem özüng bolga bay 263

"Yemeğe sağ elini besmele ile uzat, böylece yemeğin bereketi artar. sen de zengin olursun" 264

Kişi utrukı türmek alma tigü

Öz utru negü erse algu yigü 265

"Başkasının önündeki lokmalara dokunma; kendi önünde ne varsa, onu al ve ye" 266

Bir işe besmele ile başlamak gerektiği konusuna başlangıçta temas etmiş ve konu ile ilgili hadisi orada zikretmiş idik. Hz.Peygamber'in her işe sağ eli ile başladığını ve bunu tavsiye ettiği bilinen bir husustur. Amr b. Ebü Seleme'nin rivayet ettiği hadiste ise yemeğe sağ el ile başlamak gerektiği açık bir şekilde belirtilmektedir.

... كنت غلاما في حجر رسول الله صلعم وكانت يدي تطيش في الصفحة فقال لي رسول الله : يا غلام سمّ الله وكل بيمينك ، وكل مما يليك فما

رالت تلك طعمتي بعدُ .

Amr b. Ebü Seleme anlatıyor: "Peygamber (S.a)'ın terbiyesi altında bir çocuk idim. Yemek yerken elim yemek kabının her tarafında dolardı. Alahın elçisi birgün bana:

"Oğul, yemeğe başlarken bismillâh de, sağ elinle ve sana yakın olan taraftan ye; buyurdu. Bundan sonra ben her zaman yemeğe besmele ile, başlar, sağ elimle ve önümden yerim" 267

61.

Kişi emgek ıdsa sang itse aş

Yava kılma emgek anı kılma baş 268

"İnsan zahmet edip, sana ziyafet hazırlarsa, bu zahmeti boşa çıkarma; onun hatırını kırma" 269

قال رسول الله صلعم: اذا ادعي احدكم الى طعام فليجب .

Abdullah b. Ömer'den rivayet olduğuna göre, Peygamber (S.a) şöyle demiştir:

"Davet olduğunuz zaman davete icabet ediniz" 270

Müslimin yine Abdullah b. Ömer'e ulaşan diğer bir rivayetinde "düğün yemeğine davet edilen kimse ifadesi vardır. Abdullah b. Ömer'in oruçlu olduğu zamanlarda bile bu gibi davetlere katıldığı, davete icabet etmiyen kimsenin Allah'a ve Resülüne isyan etmiş olacağı nakledilen rivayetler arasındadır. 271

62.

Kanı ol bayat men tigüçi otun

Tengizde kodı ıdtı tegri töbün 272

"Ben Tanrırım diyen ve sonunda Tanrı'nın denizin dibine gönderdiği insan nerede" 273

Yazar, bu ve bundan sonraki beyitlerinde dünyânın fânî olduğunu, tarihte meşhur olmuş kimselerden hiçbirinin ölümüne karşı koyamadığını ifade etmekte ve netice olarak ibadete yönelmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Şimdi zikredeceğimiz bu ayet yukarıdaki beyitin kaynağı durumundadır: C.Hak Hz.Musa'ya Firavuna gitmesini ve onu doğru yola davet etmesini emretmiş, Musa bazı mucizeler göstermesine rağmen Firavun kabul etmemiştir. Hatta adamlarını toplayarak

"Sizin en yüce Rabbiniz benim dedi. Allah da onu dünya ve âhîret azabına uğrattı" 274

63.

Kanı ol bu dünya nengin tircüçi

Nengi birle yırde kodı barguçı 275

"Bu dünya malını toplayan ve malı ile birlikte yerin dibine geçen insan nedere". 276

Şair, bu beytinde adı darb-ı mesel haline gelen Kârûn'dan söz etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, ondan şöyle bahsetmektedir.

"Kârûn, Musa'nın milletinden idi, ama onlara karşı azdı. Biz ona anahtarlarını güçlü bir topluluğun zor taşıdığı hazineler vermiştik. Milleti ona, 'böbürlenme' Allah, şüphesiz böbürlenenleri sevmez. Allah'ın sana verdiği şeylerde âhîret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma; Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi, sen de iyilik yap; yeryüzün-de bozgunculuk isteme; doğrusu Allah, bozguncuları sevmez demişlerdi. Kârûn, 'Bu servet, ancak bende mevcut bir ilimden dolayı bana verilmiştir, demişti. Allah'ın, önceleri ondan daha güçlü ve topladığı şey daha fazla olan nice nesilleri yok ettiğini bilmez mi? Suçluların suçları kendilerinden sorulmaz. Kârûn, ihtişam içinde milletinin karşısına çıktı. Dünya hayatını isteyenler: Keşke Kârûna verildiği gibi, bizim de olsa, doğrusu o, büyük bir servet sahibidir, demişlerdi. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise; Size yazıklar olsun; Allah'ın mükafatı inanınp yararlı iş işleyenler için daha iyidir, ona da ancak sabredenler kavuşabilir demişlerdi. Sonunda onu da sarayını da yerin dibine geçirdik. Allah'a karşı ona yardım edebilecek kimsesi de yoktu. Kendini kurtarabilecek kimselerden de değildi" 277

64.

Kanı ol tayakı yılan bolguçı

Tengiz yarlıp örtü yarıp keç güçi 278

"Asası yılanı çevrilen ve deniz yarlıarak, oradan yürüyüp geçen insan nerede" 279

Şairin bu beytiyle işaret ettiği kimsenin Musa Peygamber olduğu açıktır. Kur'an-ı Kerimde çeşitli sürelerde Hz.Musa'dan söz edilmekle birlikte Tâhâ suresinde bizi burada ilgilendiren âyetler yer almaktadır.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

وما تلك بيمينك يا موسى ، قال هي عصاي ، أتوكؤوا عليها وأهش بها على غنمي ولي فيها مآرب اخرى ، قال القها يا موسى ، فالقاها ، فاذ هي حية تسعى .

"Ey Musa, sağ elindeki nedir? Musa, o benim değneğimdir, Ona dayanırım, onunla davarıma yaprak silkerim, ondan bir çok işlerde faydalanırım, dedi. Allah: Ey Musa, bırak onu, dedi. Bırakınca, değnek hemen bir yılan oluverdi" 280

Hız.Musa'nın denizi geçmesi ise Kur'an-ı Kerimde şöyle anlatılmaktadır:

"O zaman Musa'ya, Değneğini denize vur, dedik. Vurdu. Deniz iki yana açıldı. Her yanda koca dağlar gibi su birikti. Firavun tarafının askerlerini de denize yanaştırdık. Musa'yı ve yanında bulunanları tamamen kurtardık. Sonra Firavun ve askerlerini suda boğduk" 281

65.

Kanı ol peri kuş bu yalnguk öze
Ulugluk kılıklı kılınçı tüze 282

"Peri, kuş ve insanlara hükmeden o adil insan nerede" 283

Bu beyit de bize Süleyman Peygamberi hatırlatmaktadır. Onun da bu mucizevi yönü Kur'anda şöyle anlatılmaktadır:

وورث سليمان داود وقال يا ايها الناس علمنا منطق الطير واوتينا من كل شيء إن هذا لهو الفضل المبين . وحشر لسليمان جنوده من الجن والانس والطير فهم يوزعون .

"Süleyman Dâvuda vâris oldu: Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize herşeyden bolca verildi, doğrusu bu apaçık bir lütuftur, dedi. Süleymanın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil ordusu toplandı. Hepsı toplu olarak gidiyorlardı" 284

66.

Kanı ol ölüg tırgürügli kişî
Ölümke tutug boldı ahır işi 285

"Ölüleri dirilten insan nedere; o da nihayet ölümün esiri olmuştur" 286

Burada ise Hz.İsa kastedilmektedir. O'nun bu mecizevi özelliği şöyle anlatılır:

ويعلمه الكتاب والحكمة والتوراة والانجيل ورسولا الي بني اسرائيل اني
قد جئتكم بأية من ربكم اني اخلق لكم من الطين كهيئة الطير فانفخ فيه
فيكون طيرا باذن الله وابريء الاكمه والابرص واحي الموتى باذن الله
وانبئكم بما تأكلون وماتدخرون في بيوتكم ان في ذلك لآية لكم ان
كنتم مؤمنين .

"Ona kitabı, hikmeti, Tevratı ve İncili öğretecek, israil oğullarına söyle diyen bir Peygamber kılacak: Ben size Rabbinizden bir âyet getirdim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim, Allah'ın izniyle hemen kuş olacaktır. Anadan doğma körleri, alacaklıları iyi edeceğim; Allah'ın izniyle, ölüleri dirilteceğim; yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber vereceğim, inanıyorsanız burada size deliller vardır" 287

67.

Kanı ol kişide ödürmiş talu

Kokuz kaldı dünya irildi tolu 288

"İnsanlar arasından seçilmiş olan o iyi zât nerede; dünya onsuz boş kaldı, bir tarafı eksildi" 289

Şairimiz bu beytiyle son Peygamber Hz. Muhammed'e işaret etmekte, O'na olan sevgi ve muhabbetini dile getirmektedir. Artık onun gibi bir insan da ölüp gittikten sonra şairin gözünde hiç bir şeyin değeri yoktur; dünya bomboştur, bir tarafı eksiktir.

Daha önce yaptığımız gibi bu beyte de bir kaynak vermek niyetinde değiliz. Kur'an O'na nazil olmuş, Onu O tebliğ etmiştir.

68.

Ayıtgu kör bayat barçanı

Kutulgu yiring bormu kaçgıl kanı 290

"Tanrı her şeyi soracaktır; kaçıp kurtulacak yerin var mı?" 291

Kıyamet günü, dünyadaki bütün yaptıklarımızdan hesap vereceğimiz Kur'anın belirttiği bir gerçektir. Kur'an-ı Kerimde bu konuda pek çok âyet olduğu gibi, "Kıyâmet" adını taşıyan bir de süre vardır. Kıyamet gününü anlatan âyetlerden, şaire ilham veren şudur, diye herhangi birini göstermek biraz güçtür. Bununla birlikte zikredeceğimiz şu âyet-

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

ler konuya uygun düşmektedirler.

وليحملن اثقالهم وأثقالا مع اثقالهم وليسئلن يوم القيامة عما كانوا يفترون .

"Onlar kendi ağırlıklarını, kendi ağırlıkları yanında daha nice ağırlıkları yüklenecekler ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet gününü sorguya çekileceklerdir" 292

ثم لتسئلن يومئذ عن النعيم .

"O gün, size verilen nimetlerden dolayı sorguya çekileceksiniz, bundan şüpheniz olmasın" 293

يقول الانسان يومئذ اين المفر، كلا لا وزر .

"O gün insan nerede kaçacak yer var? der. Boşuna uğraşmasın, o gün kaçıp sığınılacak bir yer yoktur" 294

69.

Sini tengri sevgey könlik için

Könide adın kılma halkka için 295

"Sen doğrulukla Tanrı'nın sevgisini kazanırsın; halka kızıp, onlara karşı doğruluktan ayrılma" 296

قال النبي: لا يحكم احد بين اثنين وهو غضبان .

Abdurrahman b. Ebi Bekre'den rivayet edildiğine göre, Peygamber (Sa) şöyle demiştir:

"Sakin öfkeli iken iki kimse arasında hüküm verme" 297

İnsan, yalnız öfkeli iken değil, normal şartlar dışında bulunduğu zamanlarda da isabetli karar veremez. Çok aç iken, çok sevinçli veya üzüntülü iken, uykusuz iken doğru karar veremez. Bundan dolayıdır ki, İslâm hukukçuları bu ve buna benzer durumlarda hâkimin hemen karar vermemesini, mahkemeyi başka bir zamana tehir etmesini uygun görmüşlerdir.

70.

Kingeş birle kılgu kerek iş bilip

Ökümdi kingeşmekli işte ulıp 298

"Her işi bilerek ve danışarak yapmalıdır; danışmayan herkes işinde zarar görmüş ve sonunda pişman olup inlemiştir" 299

Negü tir eşitgil kişi tildemi

Kamug kılgu işke kingeş ol emi ³⁰⁰

"Dinle, Tanrı'dan insanlara haber getiren nebi ne der: her yapılacak işe meşveret ile çare bulunur" ³⁰¹

Her iki beytin kaynağı olarak aşağıdaki hadisi vermek istiyoruz.

قال رسول الله صلعم : ما خاب من استخار ولا ندم من استشار ولا عال من اقتصد .

"Bir iş yapacağı zaman istihare yapan kimse perişan olmaz, danışarak iş yapan kimse de pişman olmaz. Hayatında iktisatlı davranan kimse ise fakir olmaz" ³⁰²

Bu hadisin senedindeki râvilerden Abdu's-Selam b. Kuddûs zayıf bir ravidir; mevzu hadisler rivayet etmiştir. ³⁰³

71.

Kimi edgü tuttung angar korku tur

Sini izisin ol ulıtgay ünün ³⁰⁴

"Kime iyi muamele ettinse, ondan kork: onun kötülüğü bir gün seni inletecektir" ³⁰⁵

Bu görüşe kaynak teşkil eden şöyle bir ifade vardır:

قال النبي : اتق شر من أحسنت إليه .

"İyilik yaptığın kimsenin şerrinden korun" ³⁰⁶

Bu sözün Hz. Peygamber'e ait olamayacağı her bakımdan âşikârdır. Bununla birlikte bu sözün kime ait olduğunu söyleyebilmek imkânına sahip değiliz.

72.

Müslüman Kadaşka Müsülman kadaş

Ziyaret kılur ok ay köngli tudaş ³⁰⁷

"Müslüman Müslümana kardeştir ve onlar birbirlerini ziyaret ederler, ey gönülü gönülüne uygun insan" ³⁰⁸

Müslümanların birbirinin kardeşi olduğu İslâmın başlangıcından beri Kur'anın ve Hz. Peygamber'in üzerinde ısrarla durduğu bir konudur.

انما المؤمنون اخوة فاصلحوا بين اخويكم واتقوا الله لعلكم ترحمون .

"Şüphesiz müminler birbiriyle kardeştirler; öyle işe dargın olan

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

kardeşlerinizin arasını düzeltin, Allahtan sakının ki, size acısın" 309.

SONUÇ

Kutadgu bilig, görüldüğü üzere, Kur'an ve Hadislerden büyük ölçüde yararlanılarak hazırlanmış edebî bir eserdir.

Okuyucu, Kutadgu biligte'ki âyet ve hadislerin yalnız bizim işaret ettiklerimizden ibaret olduğu kanaatine varmamalıdır. Kitaptaki bir çok beyit, bazan bir âyete, bazan bir hadise, bazan da bir kaçına birden atıfta bulunmaktadır. Bu durumda söz konusu beyitlerin mülhem olduğu âyet ve hadislerin herbirine ayrı ayrı işaret etmek daha uzun bir çalışmayı gerektirecektir. Bununla beraber biz, belli-başlı âyet ve hadisleri göstermeye gayret ettik.

Şurası muhakkak ki , sağlam bir İslâm kültür ürünü olan bu eser, değişik açılardan incelenebilir ve yeni nesillere tanıtılabilir.

Bilhassa İlahiyat ve Edebiyat Fakülteleerinde ihtiva ettiği konular itibariyle İmam-Hatip Liselerinde öğrencilere okutulması faydalı olur.

Şairimiz eserini, "Ey Tanrım, iyi kılavuz olan ve doğru yolu gösteren Peygamber ile, onun dört arkadaşına benden durmadan ve daima binlerce selâm ulaştır" diyerek bitirmektedir. Biz de onun bu duygularını paylaşarak mütevazî çalışmamızı bitiriyoruz.

DİPNOTLAR

1- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Kutadgu Bilg mad. Dergâh Yayınları, İst. 1986.

2- Kutadgu Bilig, I. XXIV

3- Kutadgu Bilig, I. XXV

4- Kutadgu Bilig, I. 49

5- Kutadgu Bilig, II. 36

6- K.B. I. 29, Beyit no: 124

7- K.B. II. 20

8- Feyzu'l-Kadir Şerhul-Camii's-Sağır, V, 14

9- El-Aclûni, Keşfu'l-Hafâ, II. 174. Kşl. Ahmed b.Hanbel, Müsned, II. 319 Hadisin farklı varvariantları için bkz. Ebû Davûd, Edeb, hadis no: 4840 (V 172); İ.Mâce, Nikâh, hadis no: 1894. (I. 610)

10- 103

11- K.B. I. 39 B.No: 233

12- K.B. II. 28

12a- 3. Âli İmrân, 185.

- 13- K.B. I. 62 B.No: 473.
- 14- K.B. II. 44.
- 15- Tirmizî, İlm, 19. (V.51); İ.Mâce, Zühhd, 15, (II. 1395).
- 16- Zehebî, Mizân, I.52; İ.Hacer, Tehzîb, I.150.
- 17- K.Hafâ, I.435.
- 18- K.B. I. 69. B.No: 543.
- 19- K.B. II. 49.
- 20- K.Hafâ, I.472; F.Kadîr, III.481.
- 21- Mizân, III. 227-28.
- 22- K.B. I.92, B.No: 756.
- 23- K.B. II. 65.
- 24- 14. İbrâhîm; 7.
- 25- K.B. I.99. B.No: 817-818.
- 26- K.B. II. 70.
- 27- Buhârî, Hudûd, 12 (VII. 16); İ.Mâce, Hudûd, 6 (II. 851).
- 28- K.B. I.99. B.No: 819.
- 29- K.B. II.70.
- 30- Tirmizî, el-Ahkâm, 4. (III. 608).
- 31- Neseî, Zekât, 39. (V. 86). Hadîsin diğerk varyantları için bkz. Buhârî, Zekât, 16. (II. 116). İ.Mâce, Sıyâm, 48. (I.557); A.b.Hanbel, Müsned, II. 305.
- * Kutadgu Bilig, C.I., Neşre hazırlayan, R.R.Arat, T.D.K. Yayınları, Ankara 1979, C.II., T.T.K.Yayını, Ankara 1974 Biz çalışmamızda bu baskıyı kullandık.
- 32- K.B. I. 103. B.No: 862.
- 33- K.B. II. 73.
- 34- Müsned, III. 298.
- 35- Mecmau'z-Zevâid, I. 53.
- 36- Mizân, III. 156; el-Muğnî Fî'd-Duafâ, II. 455; Tehzîb, VII. 381,384.
- 37- K.B. I.121. B.No: 1021.
- 38- K.B. II. 85.
- 39- K.B. I. 121. B.No: 1022.
- 40- K.B. II. 85.
- 40a- 17. İsrâ, 44.
- 41- K.B. I. 128. B.No: 1107.
- 42- K.B. II.90.
- 43- Buhârî, Tıb, I, (VII. 2). Kşl.Buhârî, aynı yer; Müslim, Birr, 14; Müsned, VI. 53
- 44- K.B. I. 130. B.No: 1131.
- 45- K.B. II. 92.
- 46- 59. Haşr, 18.
- 47- 78. Nebe, 40.
- 48- 82. İnfitâr, 4-5.
- 49- Buhârî, Rikâk, 12 (VII. 176). Kşl. Neseî, Vasaya, I, (VI. 237); Müsned, I. 182.
- 50- K.B. I. 133. B.No: 1163.
- 51- K.B. II. 94.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

- 52- 18. Kehf, 46.
53- K.B. I. 137. B.No: 1205.
54- K.B. II.97.
55- 2. Bakara, 219. Âyette geçen "afv" tabiri hakkında bkz. Buhârî, Nafakât, I. (VI. 189)
56- 9. Tevbe, 34-35. Konu ile ilgili tafsilât için bkz. Kâmil Miras, T.Sarih ter. V.26.
57- K.B. I. 141. B.No: 1242.
58- K.B. II. 99.
59- 28. Kasas, 88.
60- K.B. I. 144. B.No: 1272.
61- K.B. II. 101.
62- 41. Fussilet, 30.
63- 5. Mâde, 69.
64- K.B. I. 145. B.No: 1279.
65- K.B. II. 102.
66- Tirmizî, imân, 3. (V.7); Kşl. İ. Mâce, Mukaddime, 9. (I. 24); Mûsned, V. 317.
67- K.B. I. 146. B.No: 1290.
68- K.B. II. 103.
69- II. Hûd, 112.
70- Müslim, imân, 13.
71- K.B.I. 149. B.No: 1312
72- K.B. II. 104.
73- Tirmizî, Zühd, 60 (V. 605). Kşl.E. Dâvûd, Melâhım, 7; Mûsned, II, 212.
74- 2. Bakara, 168.
75- K.B. I. 149. B.No: 1317.
76- K.B. II. 104.
77- Müslim, Birr, 107. Kşl. Buhârî, Edeb, 102. (VII. 115). Mûsned, I. 382.
78- K.B. I. 150. B.No: 1327.
79- K.B. II. 105.
80- 2. Bakara, 177. Yakın akraba ve ihtiyaç sahiplerine alâkayı emreden diğer bazı âyetler için bkz. 4. Nisa, 36; 16. Nahl, 90; 17. İsrâ, 26.
81- K.B. I. 150. B.No: 1328.
82- K.B. II. 105.
83- F.Kadir, V. 149. Bir Müslümanın kusur ve ayıbını gizlemenin fazileti hakkındaki hadislerin değişik varyantları için bkz. Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58; E. Dâvûd, Edeb, 38; Tirmizî, Hudûd, 17; İ.Mâce, Mukaddime, 17; A.b.Hanbel, Mûsned, II.91.
84- K.B. I. 152. B.No: 1345.
85- K.B. II. 106.
86- 23 Mü'minûn, 88.
87- 35. Fâtır, 15.
88- K.B. I. 158. B.No: 1412.
89- K.B. II. III.
90- Buhârî, Cum'a, II. (I.215). Kşl. Müslim, İmâre, 20; E.Dâvûd, İmâre, I; Tirmizî, Cihâd,

- 27; Müsned, II. 5.54.55.
91- K.B. I. 166. B.No: 1486.
92- K.B. II. 115.
93- Buhârî, Cenâiz, 80, (II. 97-98). Konu ile ilgili tafsilât için bkz. Tecrid-i Sarîh ter. IV. 529.
94- K.B. I. 160. B.No: 1432.
95- K.B. II. 112.
96- K.B. I. 160. B.No: 1433.
97- K.B. II. I. 2.
98- K.B. I. 160. B.No: 1434.
99- K.B. II. 112.
100- K.B. I.161. B.No: 1435.
101- K.B. II. 112.
102- 5. Mâide, 32.
103- Müslim, Birr, 56; Müsned, II, 92.
104- Buhârî, Edeb, 57, (VII. 88-89).
105- 5. Mâide, 90.
106- 2. Bakara, 205.
107- 2. Bakara, 191.
108) K.B.I. 259. B.no: 2445
109) K.B.II. 182
110) K.B.I. 275. B.no: 2622
111) K.B.II. 194
112) Müslim, İman, 12 (1/63 hadis no: 57,58) Hadisin diğer varyantları için bkz. Buhârî, İman 16 (1/11) E.Dâvud, Sünnet, 16 (5/56) Tirmizî, Birr, 65 (4/365) Neseî, İman, 16 (8/110); İ. Mâce, Mukaddime, 9. (1/22).
113) Buhârî, Edeb, 77 (7/100).
114) Buhârî, aynı yer; E.Dâvud, Edeb, 7 (5/147) İ.Mâce, Zühd, 17(2/1399) Müsned, IV. 121.
115) K.B.I. 296. B.no: 2856
116) K.B.II. 211.
117) 9 Tevbe, 108
118) Tirmizî, Edeb, 41 (5/112), Kşl. F. Kadir, II. 297. 1896 nolu hadis.
119) Mîzan, I. 627. Tehzîb, III. 80
120) K.B.I. 249, B.no: 2356
121) K.B.II. 176
122) Buhârî, Cihad, 157 (4/24), Müslim, Cihad, 5 (17 ve 18 nolu hadisler 3/1361) hadisler, E.Dâvud, Cihad, 101. (3/199), Tirmizî, Cihad 5 (4/193/194), İ.Mâce, Cihad, 28 (2/946).
123) K.B.I. 276. B.no: 2651
124) K.B.II. 196
125) Buhârî, Eşribe, 1(6/240), Müslim, Tefsir, 6 (4/2322,) h.no: 32. E.Dâvud, Eşribe, 1 (4/78)
126) K.Hafâ, I.459. Burada hadisın farklı varyantları verilmektedir.

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

- 127) K.B.I. 325. B.no: 3191.
128) K.B.II. 234.
129) 30. Rûm, 40
130) 3. A. İmran, 27
131) 40 Mûmin, 64
132) K.B.I, 325. B.no: 3192
133) K.B.II. 234
134) 5 Maide, 120. Bu anlamda K.Kerimde pek çok âyet vardır.
135) K.B.I. 326. B.no: 3193
136) K.B.II. 234
137) K.B.I. 326. B.no: 3194
138) K.B.II. 234
139) 10 Yunus, 5
140) 21 Enbiya, 33
141) 71 Nuh, 15-16
142) 55 Rahman, 5
143) 36 Yasin, 38-40. Buhâri konu ile ilgili olarak açtığı babda "Babu sıfatış Şemsi bi Husbân" başlığını kullanmıştır.
144) K.B.I. 326. B.no: 3195
145) K.B.II. 235
146) Müslim, Kader, 1 nolu hadis (4/2037, 2 nolu hadis). Kaza ve kader konusunda hadis mecmualarında bir çok hadis mevcuttur. Bkz.
Buhâri kader 1 (7/210), E.Dâvûd, Sünnet 17 (5/66) Tirmizi, kader, 4 (4/446), İ.Mâce, Mukaddime, 10 (1/29); Müsned, I.375, III. 421.
147) K.B.I. 326. B.no: 3196
148) K.B.II. 235
149) 2. Bakara, 253
150) 3. A. İmran, 40
151) 3. A. İmran, 47
152) K.B.I. 327. B.no: 3217
153) K.B.II. 236
154) K.B.I. 327. B.no: 3218
155) K.B.II. 236
156) Dârimi, I. 94. Kşl. M.Zevâd, I. 120
157) M.Zevâid, I. 122; F. Kadir II. 17
158) M.Âkif Ersoy, Safahat, s. 193. İst. 1987
159) K.B.I. 328. B.no: 3223
160) K.B.II. 236
161) K.B.I. 328. B.no: 3224
162) K.B.II. 236.
163) K.B.I. 328. B.no: 3225
164) K.B.II. 237
165) Darimi, I. 89

- 1) İ. Mâce, Mukaddime, 17 (1/81).
2) K. Hafâ, I. 455
3) F. Kadir, VI. 290. H.no: 9293
4) K.Hafâ, II. 456; F. Kadir, VI. 291. H.no: 6294
5) Mizan, IV. 494
6) K.B.I. 329. B.no: 3239
7) K.B.II. 237
8) Müslim, Mesacid, 272
9) el-Fevaid, 437
10) Müslim, Zekât, 16. H.no: 55 (2/699).
Buhârî, Edeb, 33, (7/79), Buhârî'nin aynı yerdeki diğer rivayetinde
" = "iyi olan her şey sadakadır" buyurulmaktadır. E.Dâvûd, Edeb, 69 (5/236). Tirmizi, Birr 45 (4/347)
11) K.B.I. 330. B.no: 3249
12) K.B.II. 238
13) Müslim, Tevbe, 4. H.no: 25 (4/2110)
14) Aynı yer.
15) K.B.I. 330. B.no: 3252
16) K.B.II. 238
17) 51. Zâriyât, 56.
18) K.B.I. 340. B.no: 3371
19) K.B.II. 247
20) İ. Mâce, Nikâh, 8 (1/599)
21) K.B.I. 345. B.no: 3434
22) K.B.II. 251
23) Müsned, IV. 158
24) K.B.I. 346. B.no: 3445
25) K.B.II. 252
26) 2. Bakara, 3
27) Müsned, VI. 16
28) Buhârî, İman, 6 (1/9); Müslim, İman, 14 H.no: 63 (1/65);
Edeb, İman, 12 (8/107) İ.Mâce, Et'ime 1 (1/1083); Müsned, II. 169
29) K.B.I. 353. B.no: 3514
30) K.B.II. 257
31) E.Dâvûd, Edeb, 125 (5/347), Müsned, V. 194
32) K.B.I. 356. B.no: 3546
33) K.B.II. 259
34) K.B.I. 356. B.no: 3547
35) K.B.II. 259
36) 1) Buhârî, İman, 39 (1/19); Müslim, Müsâkat, 20 (3/1219, 107 nolu hadis) Bu hadis belli başlı bütün hadis mecmualarında yer almaktadır.
2) K.B.I. 361. B.no: 3592
3) K.B.II. 262

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

- 204) Buhârî, Ezan 4 (1/150); Müslim, Mesâcid 19 (1/398) 83 nolu hadis.
Neseî, Ezan, 30 (2/21); Müsned, II. 313
- 205) K.B.I. 364. B.no: 3621
- 206) K.B.II. 263
- 207) 3. A. İmrân, 185
- 208) 31 Lokman, 34
- 209) Buhârî, İstiska, 29 (2/23), Hz.Peygamber'in istikbâlde cereyan edecek olayları bilmediği hususunda bkz: İ. Mâce, Nikâh, 21 (1/611)
- 210) K.B.I. 367. B.no: 3649
- 211) K.B.II. 265
- 212) K.B.I. 367. B.no: 3650
- 213) K.B.II. 265
- 214) 39. Zümer, 53. Diğer âyetler için mesela bkz: 2.Bakara, 160; 3. A. İmran, 89; 7. Âraf, 156
- 215) K.B.I. 371. B.no: 3688
- 216) K.B.II. 268
- 217) Müsned, IV. 194; Dârimî, II. 246; F. Kadîr, I. 495
- 218) K.B.I. 374. B.no: 3717
- 219) K.B.II. 270
- 220) K.B.I. 374. B.no: 3718
- 221) K.B.II. 270
- 222) 6. En'am, 1
- 223) 29. Ankebût, 60
- 224) K.B.I. 374. B.no: 3720
- 225) K.B.II. 270
- 226) 112. İhlâs suresi.
- 227) K.B.I. 375. B.no: 3724
- 228) K.B.II. 270
- 229) 37 Sâffât, 6
- 230) 13 Ra'd, 2
- 231) K.B.I. 375. B.no: 3728
- 232) K.B.II. 271
- 233) K.B.I. 375. B.no: 3729
- 234) K.B.II. 271
- 235) 3. A. İmrân, 26
- 236) 36 Yâsin, 82
- 237) 19 Meryem, 35
- 238) K.B.I. 378. B.no: 3762
- 239) K.B.II. 273
- 240) 3. A. İmran, 156
- 241) K.B.I. 378. B.no: 4074
- 242) K.B.II. 295
- 243) 4.Nisa, 58

- 244) Buhârî, İlm, 2 (1/21); Müsned, II. 361
245) K.B.I. 411. B.no: 4075
246) K.B.II. 295
247) 7. Ârâf, 199
248) K.B.I. 439. B.no: 4366
249) K.B.II. 316
250) 12. Yusuf, 6
251) Tirmizî, Rüyâ, 7 (4/537)
252) Dârimî, Rüyâ, 13 (2/131)
253) K.B.I. 441. B.no: 4387
254) K.B.II. 317
255) 16. Nahl, 43
256) 3. A. İmrân, 159
257) K.B.I. 450. B.no: 4477
258) K.B.II. 324
259) K.B.I. 450. B.no: 4482
260) K.B.II. 324
261) Müslim, Nikâh, 10 (6/119-120); Buhârî, Mûsâkât, 21 (3/1221-110 nolu hadis)
262) Buhârî, Nikâh, 15 (6/123), Her iki hadis, hadis mecmualarının ilgili bölümlerinde çoğunlukla yer almaktadır.
263) K.B.I. 461. B.no: 4597
264) K.B.II. 333
265) K.B.I. 461. B.no: 4598
266) K.B.II. 333
267) Buhârî, Et'ime, 2 (6/196). Sağ el ile yemek konusunda ayrıca bkz: Müslim, Esribe, 13 (3/1599, 108 nolu hadis)
E.Dâvûd, Et'ime 20 (4/144) İ.Mâce, Et'ime, 8 (2/1087).
268) K.B.I. 462. B.no: 4608
269) K.B.II. 333
270) ve
271) Müslim, Nikâh, 16, (2/1055- 110 nolu hadis); E.Dâvûd, Et'ime, 1, (4/123)
272) K.B.I. 472. B.no: 4712
273) K.B.II. 341
274) 79. Nâziât, 24-25
275) K.B.I. 472. B.no: 4713
276) K.B.II. 341
277) 28. Kasas, 76-81
278) K.B.I. 472. B.no: 4715
279) K.B.II. 341
280) 20. Tâhâ, 17-20
281) 26. Şuarâ, 63-66.
282) K.B.I. 472. B.no: 4716
283) K.B.II. 341

KUR'ÂN VE HADİS KÜLTÜRÜNÜN

- 284) 27. Neml, 16-17
285) K.B.I. 472. B.no: 4717
286) K.B.II. 341
287) 3. A. İmrân, 48-49
288) K.B.I. 472. B.no: 4718
289) K.B.II. 341
290) K.B.I. 525. B.no: 5278
291) K.B.II. 380
292) 29. Ankebût, 13
293) 102. Tekâsür, 8
294) 75. Kıyâme, 10-11
295) K.B.I. 555. B.no: 5598
296) K.B.II. 400
297) Müslim, Akdiye, 7, (3/1342, 16 nolu hadis; Neseî, Kudat, 18 (8/237)
298) K.B.I. 561. B.no: 5650
299) K.B.II. 404
300) K.B.I. B.no: 5651
301) K.B.II. 404
302) F. Kadîr, V. 442. 7895 nolu hadis.
303) Mizân, II. 617, Tehzib, VI. 325
304) K.B.I. 630. B.no: 6363
305) K.B.II. 456
306) K.Hafâ, I. 44; el-Makasid, 20
307) K.B.I. 498. B.no: 4991
308) K.B.II. 360
309) 49. Hucurât, 10

آثار ثقافة القرآن والحديث في كتاب تغوبيليك

كتاب كتاب تغوبيليك أحد الكتب المهمة التي الفتا ولا في الأدب الإسلامي التركي والتي وصلت إلى وقتنا الحاضر. والكتاب هذا الكتاب سنة ١٦٤٢٢-١٠٦٩/١٠٧٠ للتقديم إلى السلطان أبي علي حسن بن سليمان أرسلان (٧/١٠٥٦ - ٣/١١٠٢) من أسرة قره خانلي (الملكية). الفه يوسف خا صر حاجب البلاسا غوني. واصل هذا الكتاب المنظوم المؤلف من ثلاثة وسبعين فصلا يشتمل على ٦٤٢٥ بيتا ومع العنايات يبلغ عدد الأبيات إلى ٦٦٤٥ بيتا. وهذا الكتاب المؤلف لنصيح الملوك وكتاب تغوبيليك بمعنى كتاب السعادة. والشاعر يقسم الإنسان في هذا الكتاب إلى أربع عناصر رئيسية وهي العدالة والدولة والعقل والقناعة. فالعدالة من هذه العناصر يمثلها مشخصا سلطان ريسمي كوندوغدي، والدولة يمثلها وزير له يسمى آيتولدي، وللعقل يمثلها ولد للوزير يدعى اوكدولميش ويمثل العقل أخو الوزير المسمى اودغورموش. وهذا الكتاب من أوله إلى آخره عبارة عن المناظرات والمناقشات كلها آرائه المختلفة كما أنه يلقي فيها النصائح ويعطي المعلومات حول الحياة الاجتماعية والحوادث الواقعة في عصره. والمصادر لاتعطينا المعلومات الكافية حول حياة يوسف خاص حجب ودراسته. ولكن حينما ندقق كتابه هذا نفهم من أنه شاعر وعالم واقف على الثقافة الإسلامية. ويقول الأستاذ رشيد رحمتي آرات الذي قام بتحقيق وترجمة هذا الكتاب يقول أنه كان مسلما متيقنا وكان يؤمن بالله ووحدا نيته بصميم قلبه من غير مراجعة إلى العقل. والكتاب كتاب تغوبيليك لغرض التعريف على الطرق اللازمة للسعادة الكاملة للإنسان في الدنيا والآخرة. وليس لدينا المعلومات الوافية حول مصادر كتاب تغوبيليك. ولكن مع هذا نشاهد أنه قد استفاد كثيرا ما من القرآن والحديث. ونحن نحاول في دراستنا هذه القيام بتخريج الآيات والأحاديث الواردة في كتاب تغوبيليك. حيث أن الكتاب المذكور لم يعرف على الوجه اللائق في العالم التركي ولا في العالم الإسلامي وأنه كخزينة للعلماء العرب الباحثين في مجال اللغة والأدب.